

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

І. А. Бідюк, О. Д. Научитель

ПЕДАГОГІКА
Навчальний посібник

Харків «ХАІ» 2016

УДК 37.013 (075.8)

ББК 74.00я73

Б59

Рецензенти: канд. пед. наук, проф. О. І. Мармаза,
канд. психол. наук, доц. Є. В. Фролова

Бідюк, І. А.

Б59 Педагогіка [Текст]: навч. посіб. / І. А. Бідюк, О. Д. Научитель. – Х. :
Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2016. –
57 с.

ISBN 978-966-662-454-6

Наведено загальні основи педагогіки як науки, описано структуру педагогічного дослідження, а також види, засоби, методи, прийоми навчально-виховної діяльності, форми організації навчального процесу.

Розглянуто проблеми дидактики, питання загальної педагогіки й управління педагогічними системами, питання виховної системи.

Для студентів вищих навчальних закладів освіти, магістрів, аспірантів, здобувачів, науково-педагогічних працівників і всіх тих, хто цікавиться питаннями, пов'язаними з організацією навчально-виховної роботи.

Іл. 36. Табл. 9. Бібліогр.: 16 назв

УДК 37.013 (075.8)
ББК 74.00я73

© Бідюк І. А., Научитель О. Д., 2016
© Національний аерокосмічний
університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», 2016

ISBN 978-966-662-454-6

Розділ 1. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НАУКИ. МЕТОДОЛОГІЧНІ Й ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

*Ни политика, ни медицина,
ни педагогика в полной мере
не могут быть названы науками,
а только искусством.
Наука пытается изучить
известное и неизвестное,
а искусство пытается
творить то, чего еще нет...*
К. Д. Ушинський

1.1. Історія розвитку педагогіки як науки

Історія розвитку педагогіки починається з далечі віків. Виховання виникає разом з появою суспільства. Розвиток виробництва, розширення знань про навколишній світ сформували педагогіку як окрему науку. У Стародавньому світі педагогічну діяльність вели жерці (Вавилон, Єгипет, Сирія), найрозумніші вільнонаймані громадяни (Греція), найосвіченіші державні чиновники, які багато мандрували, знали іноземні мови, культуру народів (Рим).

Система освіти визначалася державним устроєм, територією, політикою держави, багатствами й культурними надбаннями. Відповідно до цього можна було отримати військово-фізичну (Спарта), естетичну, моральну, розумову, «красиву» фізичну (Афіни) освіту.

В епоху Середньовіччя педагогічна діяльність була справою священників і ченців. Головна мета системи виховання – підготовка духовенства.

Найбільш яскраво розвивалися такі види педагогіки, як народна, духовна та світська. Народна педагогіка мала такі особливості й напрями:

- ✓ «суто» народна педагогіка (накопичений народний досвід, погляди на мету, засоби й методи виховання підростаючого покоління);
- ✓ педагогіка народознавства (вивчення учнями надбань минулих поколінь – традицій, звичаїв, обрядів свого народу);
- ✓ родинна педагогіка (знання й досвід щодо створення й збереження сім'ї, започаткування й продовження сімейних традицій);
- ✓ педагогічна деонтологія (знання про виховні обов'язки батьків перед дітьми, вихователів перед вихованцями, про етичні норми виконання педагогічних функцій);

- ✓ педагогіка народного календаря (виховні та навчальні дії з урахуванням сезонних робіт, підтримання звичаїв, обрядів, свят);
- ✓ козацька педагогіка (формування мужності, національної свідомості, твердої волі й характеру).

Духовна педагогіка особливого розмаху набула в епоху Середньовіччя, під час монополізації церквою влади над суспільним, духовним життям особистості. У педагогічному процесі пріоритет у вихованні та навчанні надавався релігії, розвитку моральних, високодуховних, етичних знань і вмінь підростаючого покоління.

Світська педагогіка бере свій початок від часів Давнього Світу (Китай, Греція, Індія, Рим). Саме в цей час здійснюються спроби систематизувати й сформулювати педагогічні ідеї, міркування щодо виховання справжнього «громадянина» своєї держави й відбувається пізнання навколишнього матеріального світу.

В епоху Відродження світська педагогіка поширює гуманістичні ідеї щодо всебічного розвитку, виховання особистості, система освіти «повертається обличчям» до людини. Особливого значення набуває створення умов навчального процесу, розглядаються принципи, методи, форми навчання, закладаються основи світської педагогіки.¹

Світська педагогічна думка в Україні розкривається в пам'ятках педагогічної літератури Київської Русі, у «Повчаннях Володимира Мономаха», у філософській думці Г. С. Сковороди, у творах письменників і поетів (Т. Г. Шевченка, І. П. Котляревського, Л. М. Толстого та ін.), філософів, педагогів, психологів (К. Д. Ушинського,² В. О. Сухомлинського, А. С. Макаренка, Г. Г. Ващенко та ін.).

Національні об'єднання міщанських верств населення створювали власні школи, програма й організація навчання яких забезпечували високий рівень загальної освіти. Шляхом злиття братських шкіл утворювалися вищі навчальні заклади, наприклад, на базу Київської і Лаврської шкіл створено Києво-Могилянську академію.

Друга половина XIX ст. – XX ст. в історії становлення педагогічної думки характеризується впливом діячів культури, мистецтва, літератури та науки. Учені визначали предмет, принципи й сутність виховання,

¹ Коменський Я. А. «Велика дидактика або та, що містить універсальну теорію вчити всіх усьому».

² «Если педагогика хочет воспитывать человека во всех отношениях, то она должна прежде узнать его тоже во всех отношениях. Искусство воспитания имеет особенность: почти всем оно кажется делом знакомым и понятным, а иным даже делом легким, и тем понятнее и легче кажется оно, чем менее человек с ним знаком, теоретически или практически. Почти все признают, что воспитание требует терпения..., но весьма немногие пришли к убеждению, что кроме терпения, врожденной способности и навыка необходимы еще и специальные знания, хотя многочисленные педагогические блуждания наши и могли бы всех убедить в этом».

розкривали зв'язок теорії та практики в навчанні й вихованні. Визначну роль відігравала мова як ознака духовної культури народу.

Змінення в психологічній науці, виникнення й розвиток нових психологічних теорій дають можливість скласти рекомендації та поради для вдосконалення методів навчального процесу з метою розвитку пізнавальних процесів. Відбувається поєднання слова й наочності як засобів і методів навчально-виховного процесу. Учені приділяють увагу особистості вчителя (вихователя), ставлять вимоги до їх професійних здібностей, особистісних якостей, їх морально-етичної поведінки (М. І. Пирогов).

П. П. Блонський відстоював ідею виховання всебічно розвиненої особистості, розробив методи педагогічного дослідження (опитування, анкетування, тестування, спостереження).

У другій половині ХХ ст. розвиваються педагогічні теорії, пов'язані зі змінами в суспільстві, у ставленні до навчання й виховання особистості, а також з потребою в кваліфікованих фахівцях. Учень (студент) стає активним учасником навчально-виховного процесу, формуються суб'єкт-суб'єктні відносини, педагог та учень стають активними учасниками педагогічного процесу. Особливості розвитку системи освіти (СО) показано на рис.1.1.

Рис. 1.1. Тенденції системи освіти

Система освіти визначається вченими як сукупність навчально-виховних закладів, які систематично й послідовно здійснюють виховання, навчання.

В Україні система освіти спирається на Закон України про освіту, Конституцію України, Державну національну програму «Освіта. Україна XXI століття». Навчально-виховна діяльність закладів освіти здійснюється за такими принципами:

- ✓ доступність для кожного всіх форм і типів освітніх послуг;
- ✓ рівність умов для повної реалізації здібностей, таланту, всебічного розвитку особистості;
- ✓ гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- ✓ органічний зв'язок з освітою й національними історією, культурою, традиціями;
- ✓ незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- ✓ науковий, світський характер освіти тощо.

Система освіти України охоплює дошкільні, шкільні, позашкільні, професійно-технічні, вищі заклади освіти, наукові, науково-методичні й методичні установи, науково-виробничі підприємства, державні й місцеві органи управління освітою (рис. 1.2).

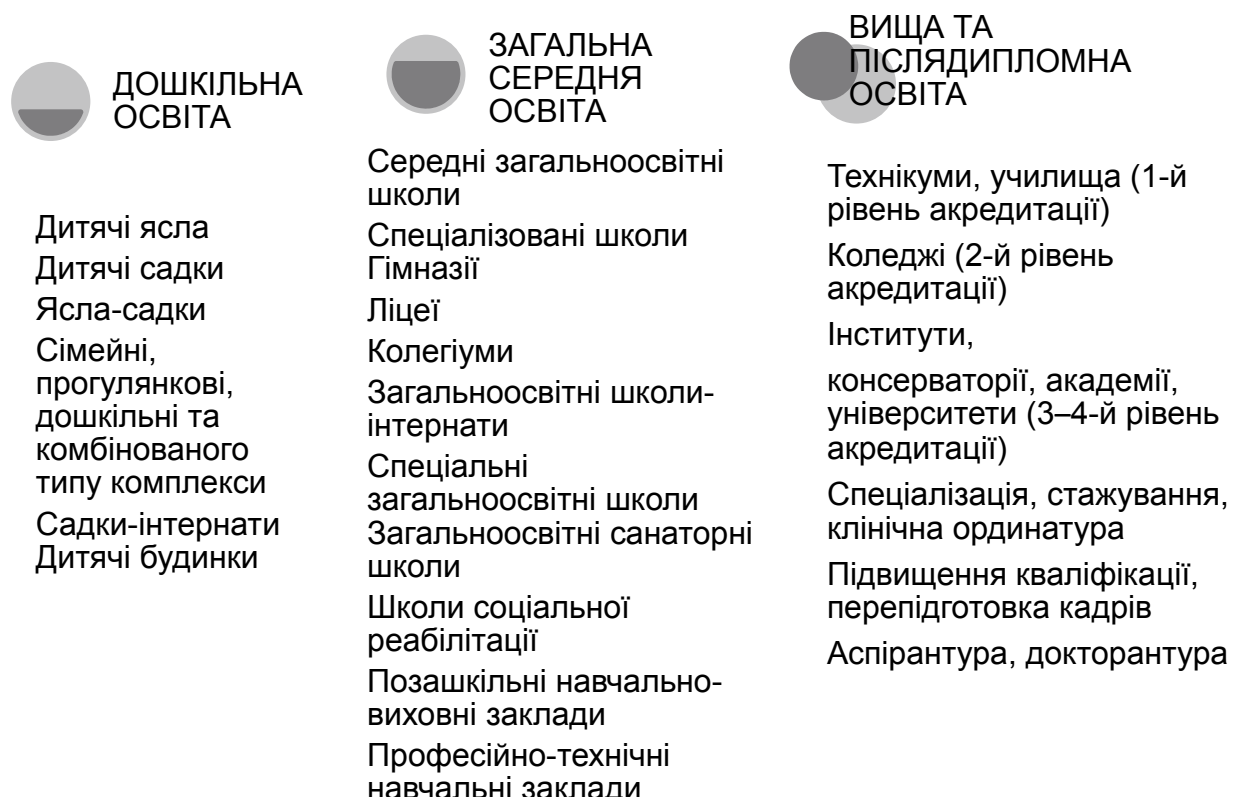

Рис. 1.2. Система навчально-освітніх закладів

1.2. Предмет, функції педагогіки

...Не существует такой категории наук, которые можно назвать прикладными. Существуют науки и практическое применение этих наук, связанных между собой, как плод и дерево...
Луї Пастер

Термін «педагогіка» походить від грецьких слів *paides* – діти і *ago* – вести (вихователь). Поступово педагогіка стала застосовуватися для визначення майстерності й мистецтва виховувати, навчати й давати знання (освіту).

У системі наук, що вивчають особистість, педагогіка базується на теоретичних законах розвитку природи й людського суспільства (філософія) і взаємодіє з іншими особливостями людського буття – умовами, сутністю людини, впливом суспільства, закономірностями функціонування й розвитку психіки (медицина, естетика, анатомія, психологія, соціологія та ін.) (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Зв'язок педагогіки з іншими науками

Педагогіка – наука про виховання людини; наука про закономірності навчання й виховання.

Педагогіка є комплексною наукою, яка об'єднує, синтезує дані природничих і суспільних наук, що стосуються процесів виховання, навчання й розвитку особистості.

При розгляді особливостей науки постає питання про її предмет, задачі, функції тощо. Л. О. Сасіна, Н. А. Мажник вважають, що «науковий інтерес педагогіки зосереджений на дослідженні сутності, закономірностей навчання і виховання людини у процесі її підготовки до самостійного життя» (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Предмет педагогіки

Об'єктом педагогіки є взаємодія учасників педагогічного процесу, а *предметом* – закономірності, принципи, способи, методи та засоби цієї взаємодії.

Предмет педагогіки – навчально-виховна діяльність, що здійснюється в закладах освіти людьми, уповноваженими на це суспільством.

Предмет та об'єкт будь-якої науки визначаються суттєвим зв'язком між теоретичними законами, показниками (наука) і безпосереднім практичним впровадженням цих теорій (практика).

Педагогічна теорія розкриває, пізнає закони й закономірності процесів виховання та навчання, обґрунтовує теоретичні й методологічні основи, надає професійні знання про цілі, методи, технології, особливості

педагогічного процесу; уміння прогнозувати і здійснювати його. Педагогічна практика наповнює теорію конкретним змістом.³

У своїй діяльності багато педагогів спираються на теоретичні знання, педагогічний досвід, наукові розробки й обґрунтовані педагогічні технології (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Особливості педагогічної науки й практики

Педагогіка, як і кожна наука, має свою систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення. Ці поняття визначають категорії педагогіки. Базовими категоріями педагогіки є виховання, навчання, освіта, розвиток, педагогічний процес.

Виховання – цілеспрямований та організований процес формування особистості, що залежить від законів суспільного розвитку, суб'єктивних та об'єктивних факторів.

Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя (викладача) і учня (студента) з метою формування вмінь і навичок, засвоєння знань.

³ «Педагогика одновременно является и прикладной, и теоретической наукой. Как теоретическая наука педагогика устанавливает определенные законы воспитания, образования и обучения. Как прикладная наука она использует установленные закономерности в повседневной практической работе» (Н. К. Гончаров).

Освіта – процес засвоєння систематизованих знань, умінь, навичок, формування світогляду, якостей і здібностей особистості.

Розвиток – складний процес еволюції, під час якого відбуваються прогресивні (регресивні) інтелектуальні, поведінкові, особистісні зміни в людині.

Поняття «виховання» в педагогіці розглядається з чотирьох аспектів:

- ❖ широкий соціальний – процес формування особистості, що відбувається під впливом навколишнього середовища, життєвих обставин, умов суспільного життя;
- ❖ широкий педагогічний – формування особистості дитини під впливом діяльності педагогічного колективу закладу освіти, базується на педагогічних теоріях;
- ❖ вузький педагогічний – цілеспрямована виховна діяльність педагога з метою досягти конкретної виховної задачі;
- ❖ гранично вузький – організований процес взаємодії вихователя і вихованця, спрямований на формування певних якостей особистості.

Відповідно до предмета, об'єкта педагогіка вирішує певні завдання (рис. 1.6).

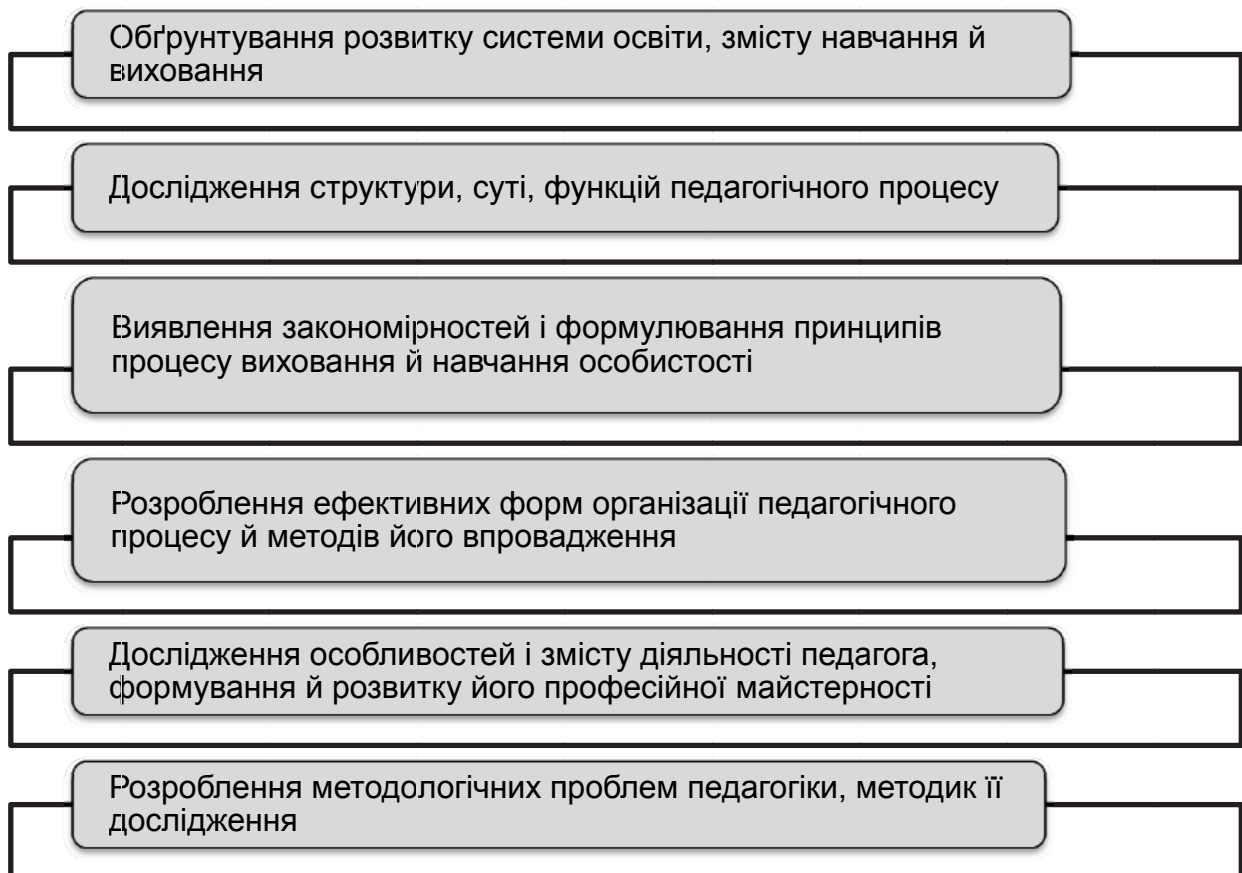

Рис. 1.6. Завдання педагогіки

Педагогіка складається з розгалуженої системи педагогічних наук (рис.1.7): дошкільна педагогіка (особливості виховання в дошкільному віці); педагогіка вищої школи (специфіка навчально-виховного процесу студентів); історія педагогіки і школи (зв'язок попереднього педагогічного досвіду й сучасні системи виховання та навчання); педагогіка загальноосвітньої школи (принципи, закономірності розвитку особистості в системі освітньо-виховних закладах); педагогіка дорослих (особливості взаємодії та роботи з дорослими й літніми людьми); педагогіка профтехосвіти (розкриває специфіку виховання під час отримання професійного знання); соціальна педагогіка (механізми становлення особистості в процесі здобуття освіти в різних соціальних та освітніх установах); педагогіка підвищення кваліфікації; порівняльна педагогіка; методика викладання окремих дисциплін (закономірності викладання конкретних навчальних дисциплін з урахуванням вікових, психологічних, особистісних особливостей слухачів у закладах усіх типів освіти); педагогіка виправно-трудової системи.

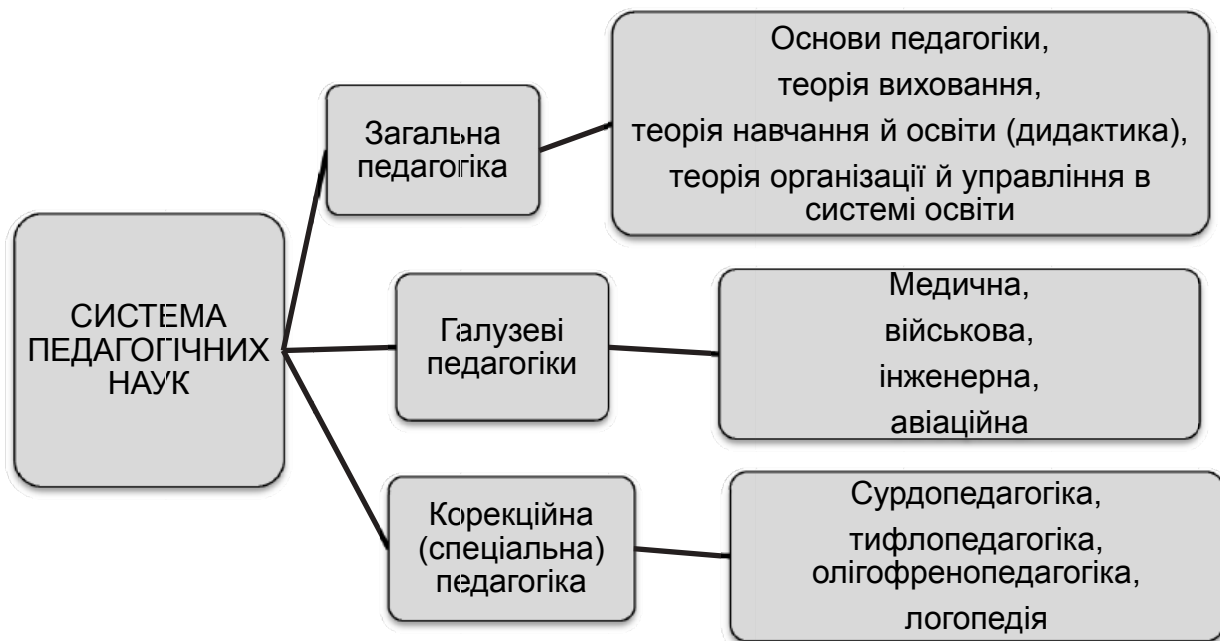

Рис. 1.7. Система педагогічних наук

1.3. Педагогічний процес як основна категорія педагогіки

Будь-яка педагогічна система є організаційною сукупністю цілей, змісту, умов, форм, методів навчання й виховання. Кожний заклад освіти здійснює навчальну й виховну роботу, яка являє собою навчально-виховний, або педагогічний, процес.

Педагогічний процес (лат. processus – просування вперед) – спеціально організована, цілеспрямована взаємодія педагогів та учнів (вихованців), метою якої є вирішення освітніх проблем і розвиток особистості.

Існують і інші визначення педагогічного процесу, наприклад: «...Педагогический учебно-воспитательный процесс... является органическим единством процессов обучения, воспитания и развития. Сущность его состоит в передаче социального опыта старшими и усвоении его подрастающими поколениями посредством их взаимодействия, направленного на удовлетворение потребности современного общества во всесторонне, гармонически развитой личности» [1, с. 77].

Між учасниками педагогічного процесу встановлюються різноманітні зв'язки: інформаційні (обмін інформацією), організаційно-діяльнісні (спільна діяльність), комунікативні (спілкування), зв'язки управління (самоуправління). Від співвідношення цих зв'язків залежить успіх навчально-виховного процесу.

Основними компонентами педагогічного процесу є вихованець і педагог, а також такі компоненти: стимуляційно-мотиваційний, методичний, організаційно-управлінський, змістовий, контрольно-регулювальний; оцінювально-результативний. Між компонентами педагогічного процесу існують суттєві взаємозв'язки (рис. 1.8).

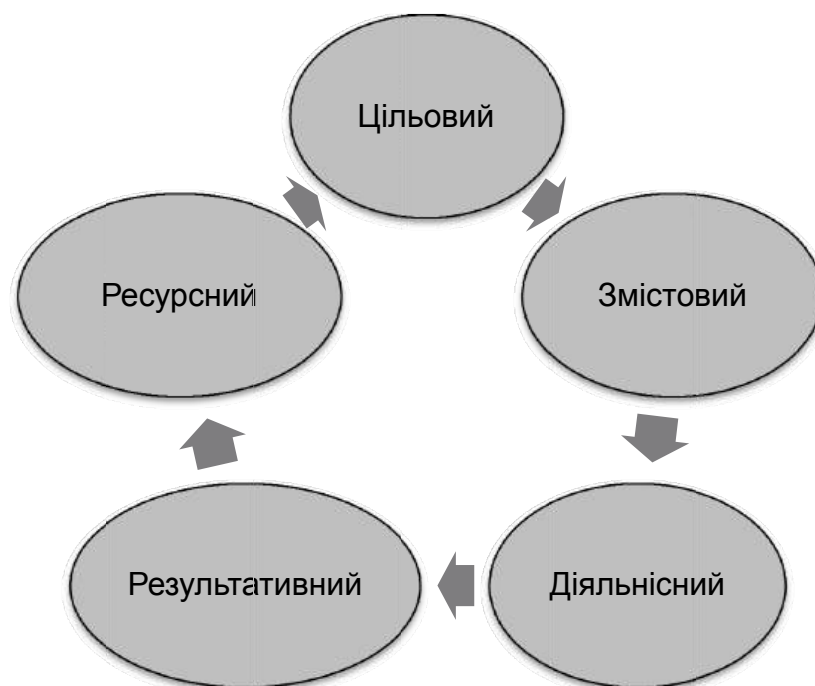

Рис. 1.8. Взаємодія компонентів педагогічного процесу

Цільовий компонент визначається державними стандартами: Законом України про освіту, Державною національною програмою «Освіта. Україна XXI століття», Концепцією національного виховання, Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті, освітньо-кваліфікаційними характеристиками й програмами підготовки фахівців.

Основою *процесуального компонента* є сукупність впливів педагога на учня з допомогою методів, засобів, способів.

Зміст структури педагогічного процесу – колективні й індивідуальні пізнавальні та практичні дії вихованців.

Контрольно-регулювальний компонент потребує конкретизації, демократизації й опрацювання критеріїв оцінювання результатів педагогічного процесу.

Оцінювально-результативний компонент є обов'язковим, це – результат і критерій педагогічного процесу, а також мірило для внесення необхідних корективів.

Зміст, хід та ефективність педагогічного процесу визначаються його особливостями – загальнопедагогічними (індивідуально-психологічні властивості, педагогічна й професійна майстерність учителів, застосування концепцій, технологій, методик і методів навчання й виховання) і професійними (практична спрямованість, органічна єдність практичної й теоретичної підготовки вихованців, висока технічна забезпеченість навчально-виховних заходів тощо).

Характеристиками педагогічного процесу є рівень організації управління, продуктивність (ефективність), технологічність, економічність. Найголовніша характеристика педагогічного процесу – це час, який дає змогу визначати ефективність і якість цього процесу.

Основні характеристики педагогічного процесу – цілісність, спільність та єдність усіх складових і їх підпорядкованість єдиній меті.

Педагогічний процес – складний, суперечливий, багатоступінчатий процес, у якому елементи мають найрізноманітніші взаємовідносини: випадкові й необхідні, об'єктивні й суб'єктивні, позитивні й негативні, ситуативні й тривалі, внутрішні й зовнішні тощо.

Педагогічному процесові властиві закономірності, які відображають його зв'язки й відносини. *Головна закономірність* – єдність виховання (самовиховання), навчання (самоосвіти) і розвитку.

Однією з основних закономірностей є відповідність навчально-виховних впливів вихователів характерові діяльності вихованців, їхнім духовним потребам, пізнавальним і фізичним можливостям, рівню згуртованості учнівського колективу [2, с. 156].

Суттєві закономірності навчально-виховного (педагогічного) процесу показано на рис. 1.9.

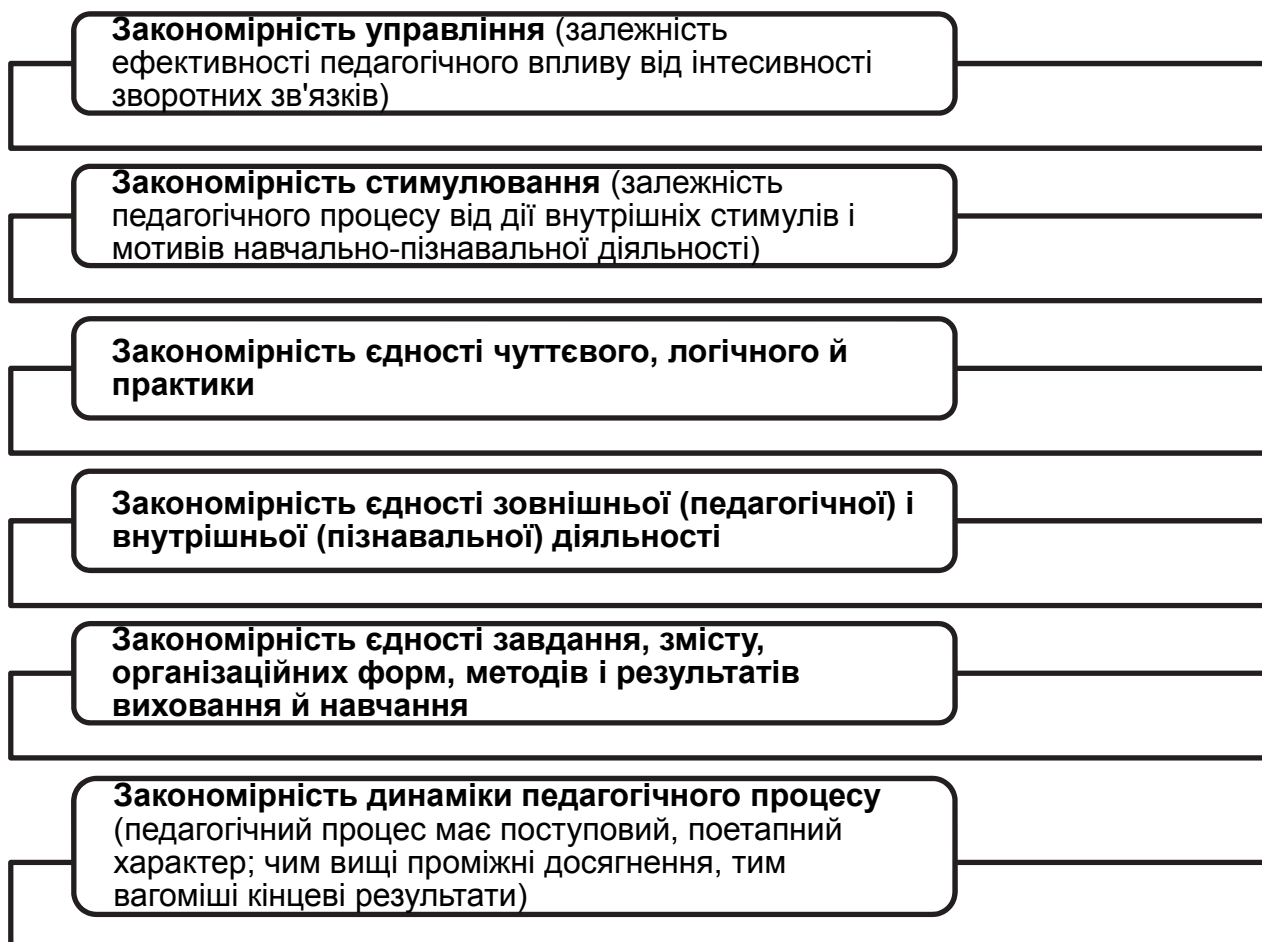

Рис. 1.9. Закономірності педагогічного процесу

Педагогічний процес потребує вдосконалення, а саме: гуманізації й демократизації, урахування закономірностей і реалізації функцій процесу (виховної, навчальної, розвивальної), удосконалення підготовки вихователів та їхньої педагогічної майстерності, підвищення науково-теоретичного рівня й зміцнення практичної спрямованості, використання сучасних концепцій і методів навчання тощо.

1.4. Методологія педагогічних досліджень

Педагогіка, як і будь-яка наука, розвивається за умови поповнення новими фактами, здобутими в процесі наукових досліджень.

Наукові дослідження – систематичне цілеспрямоване вивчення об'єктів з використанням засобів і методів науки і подальше формулювання знань про досліджуваний об'єкт.

Методологія наукового пізнання – учення про принципи побудови, форми й засоби науково-пізнавальної діяльності; методологія педагогіки – учення про систему принципів і засобів організації діяльності в педагогіці.

Існують такі рівні методологічного пізнання, напрями й логіка науково-педагогічного дослідження (рис. 1.10, 1.11).

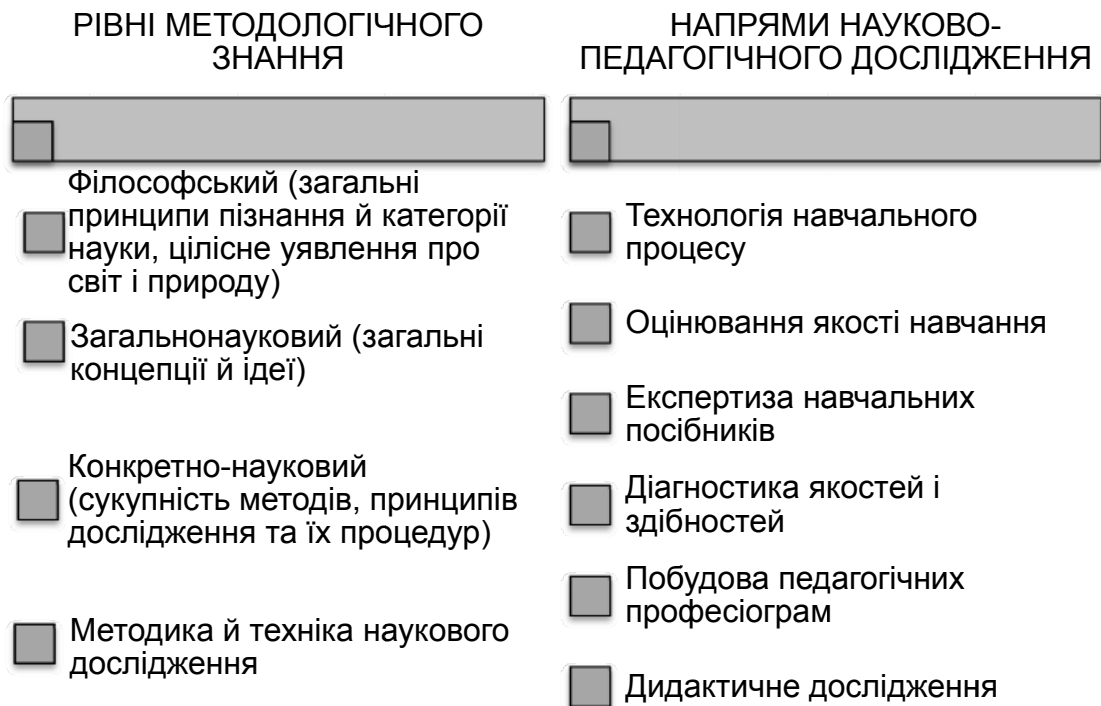

Рис. 1.10. Методологічне знання й науково-педагогічне дослідження

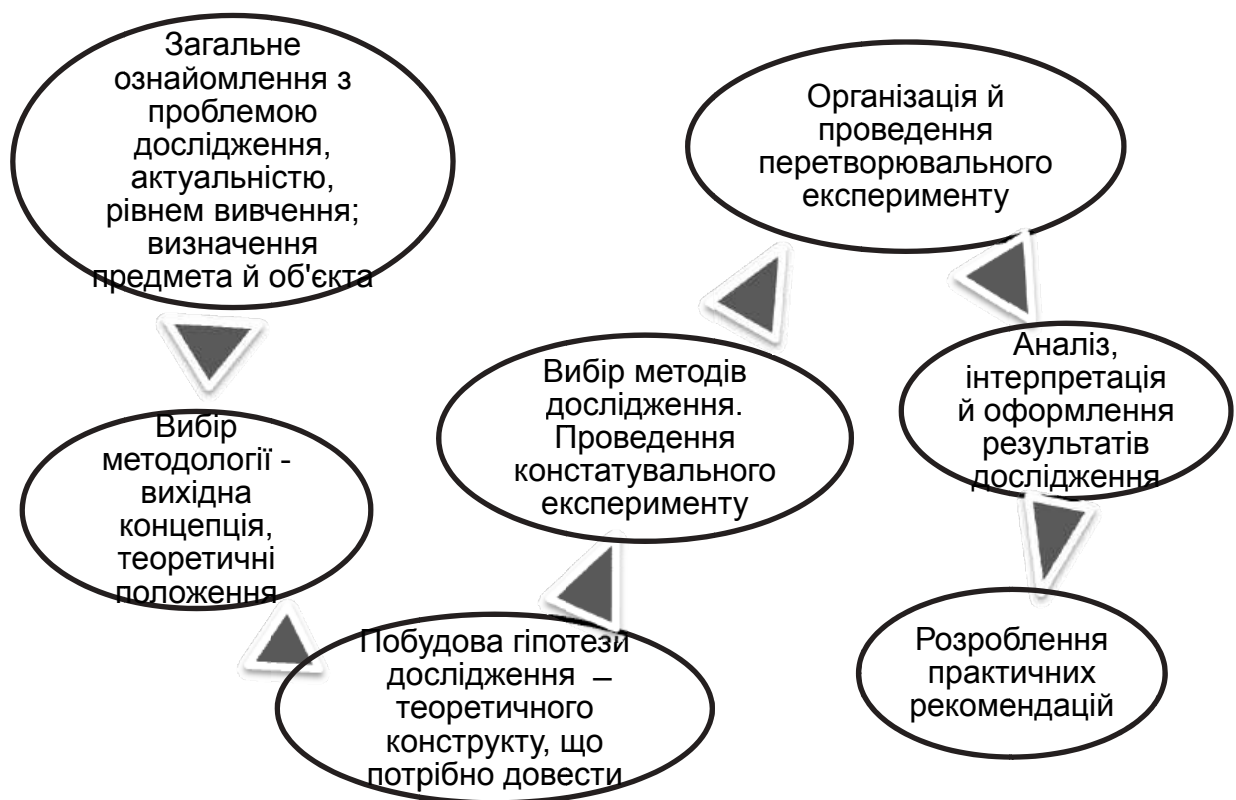

Рис. 1.11. Структура й логіка науково-педагогічного дослідження

Програма науково-педагогічного дослідження складається з двох частин: **методологічна** (визначення проблеми, теми, об'єкта, предмета дослідження, уточнення термінології, формулювання мети, задач, гіпотези) і **процедурна** (складання плану дослідження, опис методів і техніки збору даних, способів їх аналізу, проведення експерименту, аналіз, пояснення отриманих даних та узагальнення результатів).

Під час науково-педагогічних досліджень необхідно враховувати такі особливості педагогічних процесів:

- неоднозначність (результати навчання, виховання й розвитку залежать одночасно від багатьох чинників);
- неповторність (під час повторного дослідження педагог має справу з іншим «матеріалом», не має можливості зберегти попередні умови);
- експерименти, які суперечать етичним нормам, забороняються;
- об'єктивні висновки можна отримати тільки за умови багаторазових спостережень в узагальненій формі.

Зараз педагогічні дослідження здійснюються з допомогою системи різноманітних методів. Конкретне педагогічне дослідження потребує такого комплексу методів, який дає змогу отримати різнобічні відомості про розвиток або становлення особистості з урахуванням особливостей навчально-виховного процесу (рис. 1.12).

Рис. 1.12. Методи науково-педагогічного дослідження

Методи педагогічного дослідження ще поділяють на *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, конкретизація, узагальнення, моделювання, індукція й дедукція) та *емпіричні* (практичні) (рис. 1.13).

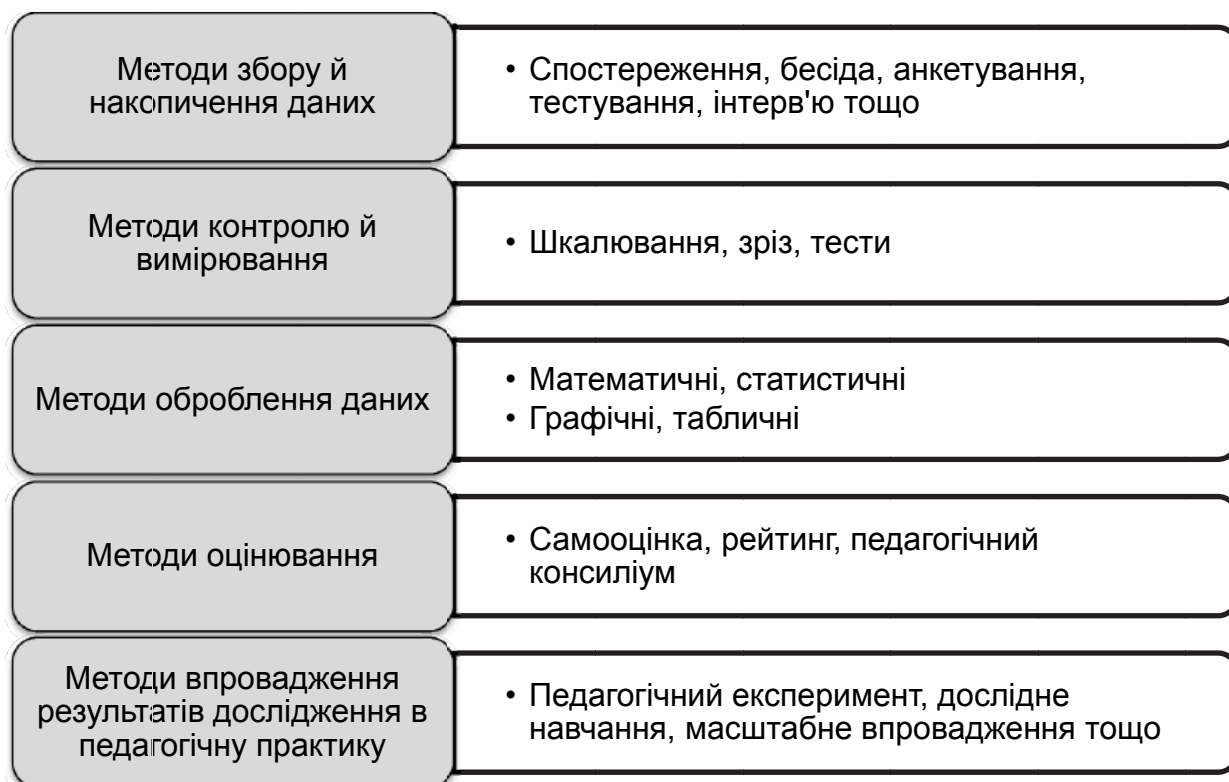

Рис. 1.13. Практичні (емпіричні) методи педагогічного дослідження

На особливу увагу заслуговують такі методи педагогічного дослідження:

- педагогічне спостереження – спеціально організоване сприймання педагогічного процесу в природних умовах;
- педагогічний експеримент – спеціальна організація педагогічної діяльності вчителів (вихователів) і учнів (вихованців) з метою перевірки попередніх теоретичних припущень; розрізняють констатувальний і творчо-перетворювальний (формувальний) експерименти;
- педагогічне тестування – цілеспрямоване, однакове для всіх досліджуваних контрольоване обстеження;
- аналіз результатів діяльності – отримання уявлення про учня за реальними справами;
- метод узагальнення незалежних характеристик – узагальнення відомостей про учнів, отриманих із допомогою різноманітних методів;
- вивчення шкільної документації та учнівських робіт – отримання інформації на основі вивчення особових справ учнів, класних журналів, контрольних робіт тощо.

1.5. Особистість як предмет дослідження педагогічної науки

Особистість – соціальна характеристика, що визначає участь людини в суспільному житті, особливості діяльності та спілкування.

У психологічній літературі існують теорії, які визначають первинні особливості розвитку особистості, – біологічна, соціальна, біосоціальна. У педагогіці ці теорії визначають не тільки особливості розвитку людини, але й специфіку її навчально-виховного процесу – першопричину потенційних можливостей особистості для сприйняття пізнавальної інформації і створення умов для більш успішного засвоєння цієї інформації.

Відповідно до цих теорій виховання й навчання або відіграють головну роль у розвитку особистості, або впливають на вдосконалення потенційних особливостей, або не можуть якісно змінити процес становлення.

У педагогічній і психологічній літературі виділяють кілька концепцій (теорій) розвитку особистості (рис. 1.14).

Соціологізаторська	• Розвиток особистості залежить від її соціального оточення
Біологізаторська	• Розвиток особистості визначається її спадковістю
Теологічна	• Виховання особистості на релігійній основі
Психоаналітична	• Розвиток людини залежить від несвідомих біологічних потягів та інстинктів
Теорія біхевіоризму	• Поведінка людини є механічною реакцією організму на стимули оточення
Когнітивна	• Дослідження закономірностей процесів пізнання
Гуманістична	• Вивчення духовного розвитку людини, її особистісного зростання, самовизначення, самореалізації

Рис. 1.14. Концепції розвитку особистості

У педагогіці особистість досліджується у співвідношенні «людина (біологічна сутність) – особистість (соціальна сутність) – індивідуальність (своєрідність, унікальність)».

Розвиток особистості – це процес кількісних і якісних змінень, що відбуваються в процесі анатомо-фізіологічного розвитку, формування

нервової системи та психіки, розвитку пізнавальної й творчої активності, світогляду, поглядів (рис. 1.15).

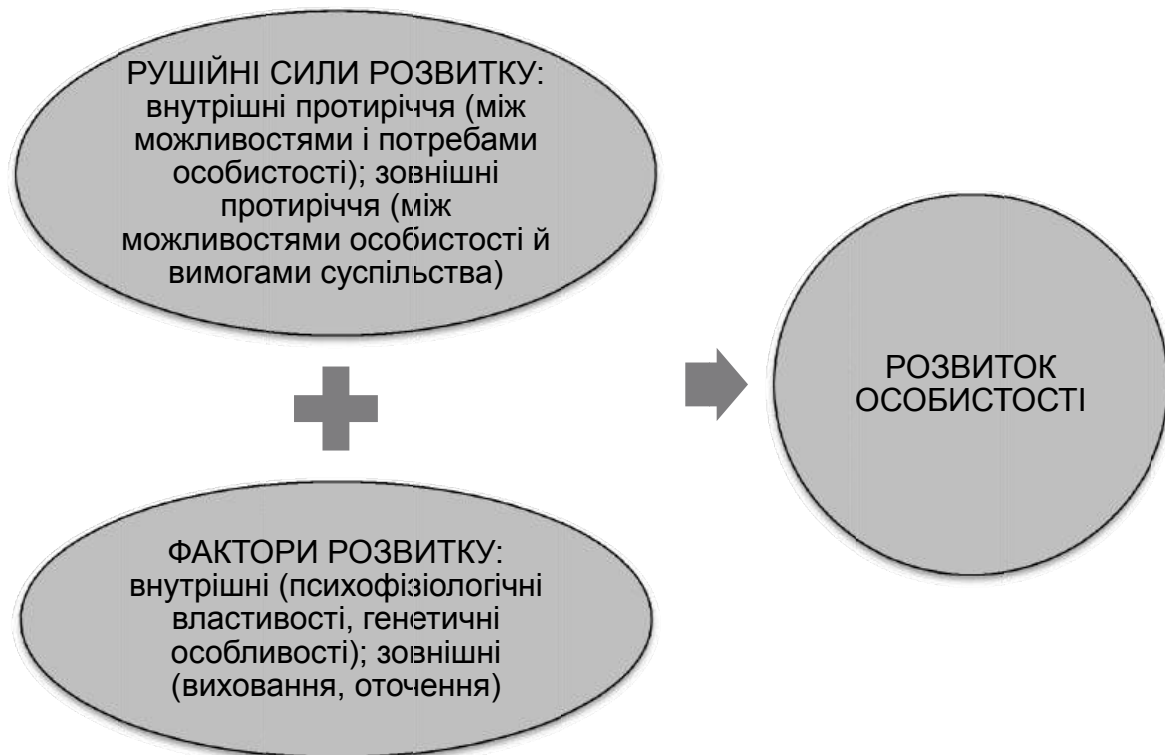

Рис. 1.15. Фактори розвитку особистості

Формування особистості – становлення людини як соціальної істоти, яке відбувається під впливом середовища й виховання на внутрішні сили розвитку.

Формування й розвиток особистості може бути цілеспрямованим, самостійним або стихійним залежно від педагогічно обґрунтованої діяльності вихователя, спілкування, поведінки.

В. В. Ягупов вважає, що в процесі виховання й навчання необхідно враховувати закономірності формування особистості: «провідну роль суспільних умов; залежність розвитку особистості від характеру і змісту навчально-пізнавальної діяльності; взаємозумовленість внутрішніх психічних факторів і зовнішніх впливів; спадкоємність і послідовність з урахуванням вікових індивідуально-психічних особливостей; цілісність формування особистості; залежність від характеру взаємостосунків і спілкування, духовної атмосфери в учнівському колективі; залежність від якості навчально-виховної роботи вихователя тощо» [2, с. 154–155]. Закономірності та рушійні сили розвитку особистості показано на рис. 1.16, 1.17.

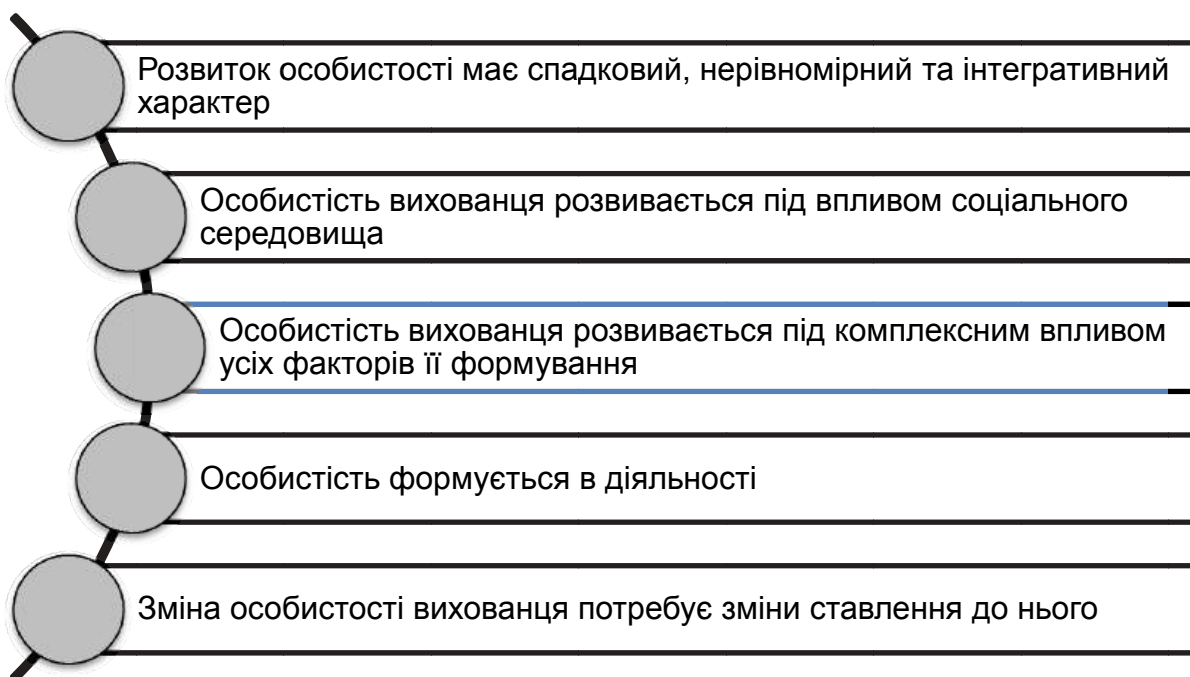

Рис. 1.16. Основні закономірності розвитку особистості

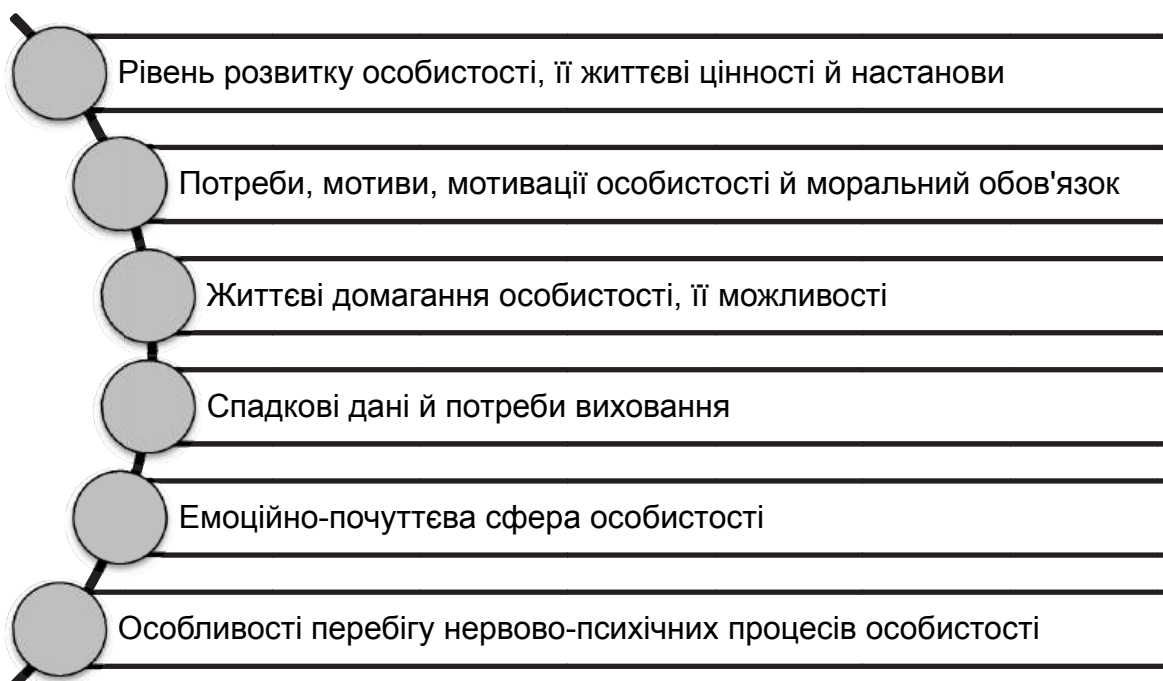

Рис. 1.17. Рушійні сили розвитку особистості

Науковці та практики педагогіки вважають, що ефективний розвиток особистості відбувається під час навчального процесу (навчальної діяльності), оскільки процес (діяльність) спрямований на безпосередній

розвиток особистості школяра (студента). Учені визначили основні складові розвитку особистості в навчальній діяльності (рис. 1.18).

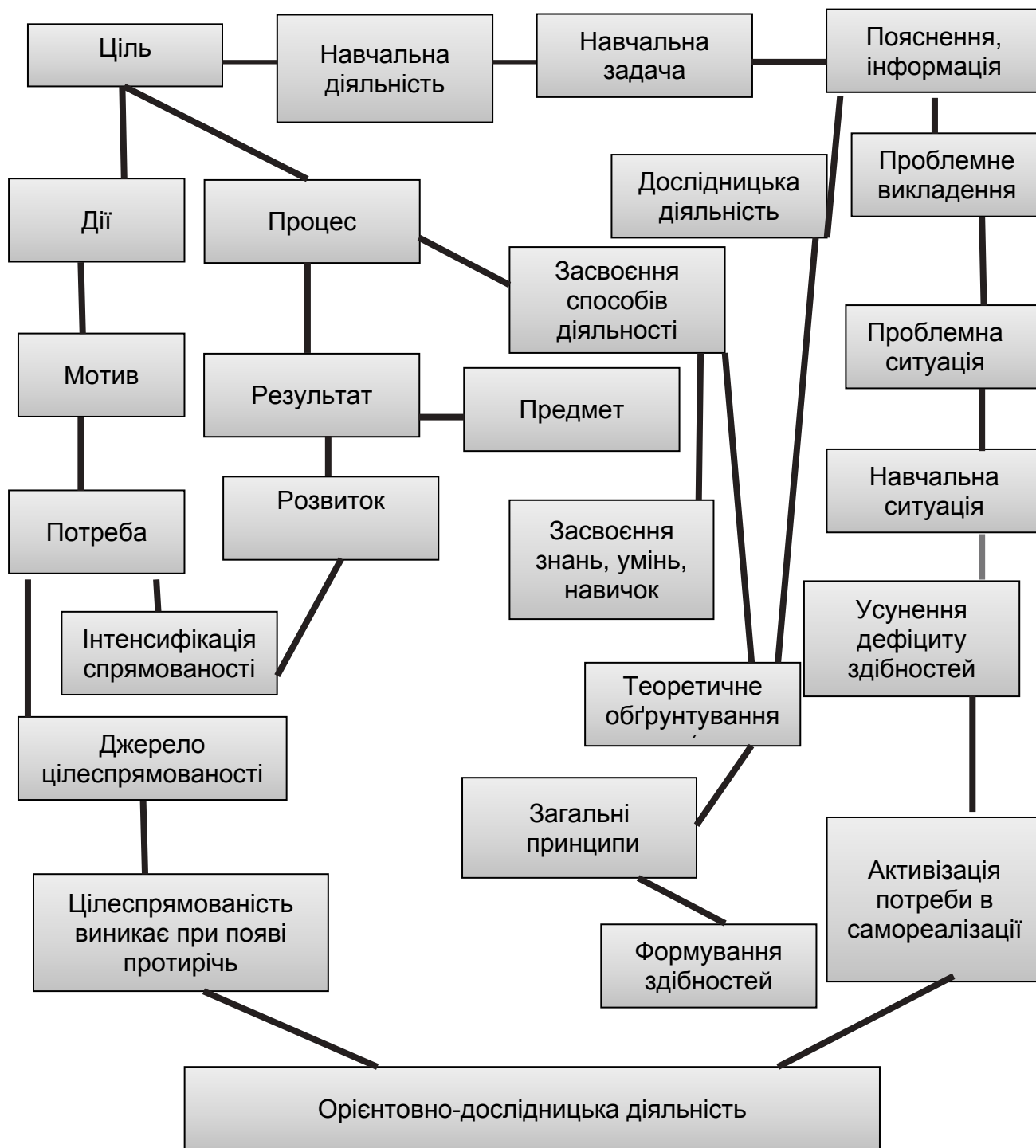

Рис. 1.18. Схема розвитку особистості в навчальній діяльності

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте суттєві особливості педагогічної науки й педагогічної практики. Який між ними існує зв'язок?
2. Що входить до складу педагогіки? Охарактеризуйте категорії педагогіки.
3. Розкрийте поняття «педагогіка». Визначіть предмет, мету, завдання і функції педагогіки.
4. Опишіть розвиток особистості в навчальній діяльності.
5. Які наукові методи використовуються в педагогіці?
6. Що таке науково-педагогічне дослідження? Чим воно відрізняється від психологічного? Наведіть приклад педагогічного дослідження.
7. Опишіть основні закономірності, компоненти педагогічного процесу.
8. Дайте означення основних категорій і понять педагогіки, спираючись на їхні спільні риси й відмінності:
 - виховання – навчання;
 - освіта – самоосвіта;
 - формування – розвиток;
 - навчання – учіння;
 - навчання – викладання;
 - педагогічний процес – навчально-виховний процес;
 - виховання – самовиховання.

Розділ 2. ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ

2.1. Особливості, принципи процесу виховання

У педагогіці процес виховання розглядається як процес цілеспрямованого формування особистості в умовах спеціально організованої виховної системи та взаємодії вихователя й вихованця (у широкому педагогічному значенні), як спеціальна діяльність, метою якої є формування окремих якостей, властивостей і відносин людини (у вузькому педагогічному значенні).

Виховання – «це процес цілеспрямованої, систематичної, організованої і планомірної взаємодії вихователя і вихованця, під час якого відбувається вплив на свідомість, підсвідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери вихованця з метою формування у нього наукового світогляду, високих моральних, громадських і професійних рис для формування його особистості» [2, с. 424].

Рис. 2.1. Структура й логіка виховання

Виховання – професійна діяльність педагога, спрямована на створення умов для саморозвитку і самоактуалізації особистості.

Закономірність – об'єктивно існуючий взаємозв'язок явищ у будь-якій сфері суспільного життя чи етапів будь-якого процесу.

Термін «принцип» (від лат. *principium* – основа, початок) має два трактування:

1) головне положення будь-якої теорії, учення; головна ідея, основне правило діяльності;

2) внутрішня впевненість, погляд на предмет, що визначає норми поведінки.

Принципи виховання – основні положення, які відображають загальні закономірності процесу виховання й визначають вимоги до змісту, організації та методів виховного процесу.

Процес виховання розвивається внаслідок дії сукупності зовнішніх і внутрішніх, об'єктивних і суб'єктивних протирічч (рис. 2.2).

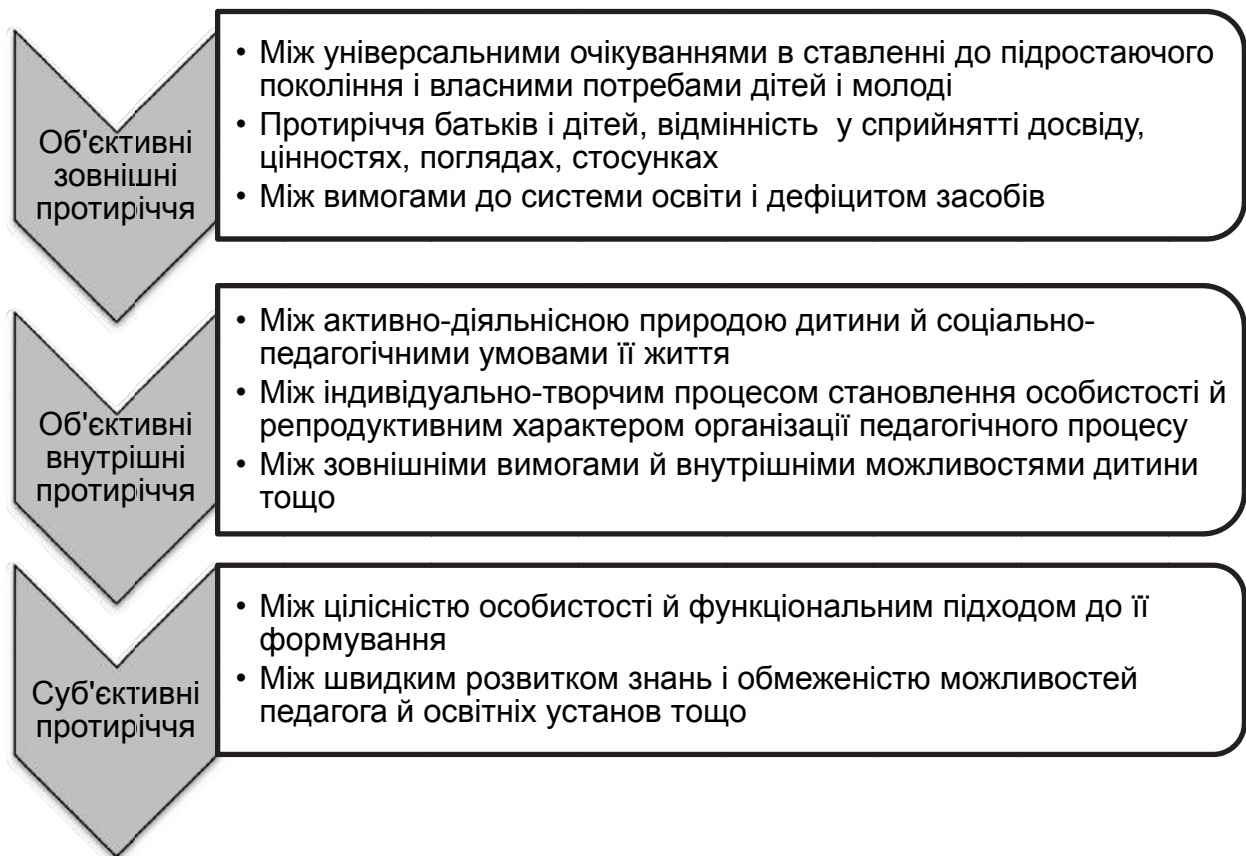

Рис. 2.2. Протиріччя, що визначають розвиток процесу виховання

Процес виховання розвивається під впливом відповідних законів і закономірностей і має певні принципи (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Законімірності й принципи виховання

Виховання має стосуватися всіх сфер особистості вихованця: інтелектуальної, емоційно-почуттєвої, вольової, мотиваційної, фізичної, психофізіологічної тощо.

Особливий вплив на особистість вихованця має особистість вихователя. У педагогічній літературі визначають такі функції вихователя: організаційно-мотиваційна (усвідомлення суті виховного процесу та свого місця в ньому, планування виховної роботи), мобілізаційна (формування й розвиток у вихованця мотивації на творче самовдосконалення, постійний розвиток позитивних якостей), формувально-розвивальна (формування й постійне вдосконалення у вихованців соціально-ціннісних якостей, забезпечення гармонійного розвитку особистості), інформаційно-комунікативна (активний цілеспрямований вплив на свідомість вихованця й усі сфери його особистості), профілактична (прогнозування негативних проявів поведінки, запобігання їм та їх усунення, психолого-педагогічне запобігання девіантній поведінці, формування мотивації до самовдосконалення), оцінювально-контрольна (контроль, перевірка й оцінювання результатів виховного процесу та його відповідне корегування) (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Зв'язок між функціями вихователя

2.2. Методи, форми, прийоми виховання

Метод виховання – спосіб досягнення мети, спосіб поведінки; керування діяльністю вихованця й розвитком особистості вихованця.

Метод виховання – спосіб впливу на почуття й поведінку вихованця з метою створення умов для розкриття його можливостей, для його самореалізації (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Класифікація методів виховання

Методи формування свідомості особистості	Методи формування суспільної поведінки й діяльності	Методи стимулювання поведінки й діяльності	Методи контролю й аналізу ефективності виховного процесу
Словесні методи Метод прикладу	Педагогічна думка Громадська думка Привчання Доручення Створення виховних ситуацій Вправи	Заохочення Покарання Змагання	Бесіда Опитування Спостереження Аналіз діяльності вихованця

Форми виховання – зовнішнє вираження взаємодії вихователя й вихованця, що регулюється вибраними методами й засобами виховання. На вибір методів і форм виховання впливають такі фактори:

- ✓ мета й задачі виховання;
- ✓ зміст виховання;
- ✓ статеві й вікові особливості вихованців;
- ✓ індивідуальні й особистісні особливості вихованців;
- ✓ умови й засоби виховання;
- ✓ особливості виховної системи;
- ✓ індивідуальні особливості й здібності вихователя (учителя, викладача).

Організаційні форми виховної роботи показано на рис. 2.5.

Масові	Групові	Індивідуальні
<ul style="list-style-type: none">• Вечори• Тематичні вечори запитань і відповідей• Конференції• Тижні з різних предметів• Зустрічі з видатними людьми• Огляди, конкурси, олімпіади• Туризм тощо	<ul style="list-style-type: none">• Гуртки• Екскурсії, походи• Класні години тощо	<ul style="list-style-type: none">• Читання художньої літератури• Колекціювання• Гра на музичних інструментах• Рукоділля, малювання тощо

Рис. 2.5. Організаційні форми виховної роботи

У процесі виховання особистості великого значення набуває позакласна й позашкільна виховна робота, спрямована на задоволення творчих потреб вихованців. Позакласна виховна робота проводиться на території освітньої установи за планом класним керівником або вчителем-організатором. Позашкільна виховна робота проводиться в спеціально створених установах з метою творчої самореалізації вихованців усіх вікових категорій.

Позашкільні виховні заклади:

- палаци дітей та юнацтва;
- центри туризму та краєзнавства;
- літні оздоровчі й спортивні табори, табори праці й відпочинку;
- центри технічної творчості молоді;
- дитячі й юнацькі спортивні школи;
- еколого-натуралістичні центри учнівської молоді;

➤ музичні й художні школи.

У системі виховання видатні педагоги (К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко та ін.) визначають вплив колективу, сім'ї, групи однолітків на становлення особистості тощо (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Види колективів (груп)

Характеристики	Види груп
За змістом діяльності	Навчальні Трудові Наукові Суспільно-політичні Художньо-творчі Клубні Спортивні
За зовнішньою функцією	Виробничі Виховні
За ступенем складності структури й опосередкованими міжособистісними стосунками	Первинні Вторинні
За юридичним (соціально) фіксованим статусом	Формальні Неформальні
За тривалістю функціонування	Постійні Тимчасові Ситуативні

Особливе значення в соціалізації особистості має виховний, а саме дитячий (учнівський), колектив (група), що поєднує в собі риси всіх інших видів колективів (груп): *за змістом основної діяльності* – учнівські; *первинний формальний колектив* – клас (навчальна група) – є частиною загальношкільного (вторинного) виховного колективу; у школі, класі учень може бути членом суспільних, художньо-творчих, спортивних, постійних, тимчасових об'єднань, які за своїми ознаками можуть уважатися колективом.

А. С. Макаренко визначив закони й принципи організації життєдіяльності колективу й колективного виховання [16, с. 267]:

- ✓ закон паралельної дії – педагог впливає на особистість через колектив;
- ✓ закон розвитку колективу – колектив, що досягнув певної мети й зупинився в своєму розвитку, не має майбутнього;
- ✓ принцип перспективних ліній – формування нових перспектив на основі існуючих для досягнення будь-якої мети;
- ✓ принцип педагогічної доцільності – зміст життя, діяльності колективу зумовлений метою й задачами виховання;

- ✓ принцип активної цілеспрямованості – наявність енергії й активності в досягненні виховної мети;
- ✓ принцип цілісності процесу виховання – ефективне використання всіх методів, засобів виховного впливу;
- ✓ принцип відповідальної залежності – відповідний тон і стиль стосунків з вихованцями, етичні норми взаємодії і впливу.

Цілі виховання визначаються змістом процесу та його компонентами. Зміст виховання – «система наукових, духовних і професійних знань, навичок, умінь, норм і правил поведінки, оволодіння якими забезпечує формування гармонійно розвиненої особистості... розвиток її індивідуальності, підготовку до повноцінної духовної і професійної діяльності» [2, с. 487].

У педагогічній літературі виховання визначають як процес формування різнобічної особистості, що характеризується розвитком усіх сфер особистості, а саме: морально-етичної, емоційної, інтелектуальної, фізичної, мотиваційної, свідомості тощо.

Відповідно до цього в педагогіці виокремлюють таку характеристику виховання, як вид, тобто спрямованість виховного процесу на окрему сферу розвитку особистості вихованця. Ідеальний процес виховання – це такий процес, коли відбувається розвиток усіх сфер вихованця.

Існують такі види виховання:

- ❖ трудове – формування системи якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності;
- ❖ національне – формування традицій, звичаїв, світогляду народу, до якого ми належимо;
- ❖ моральне – формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі норм, принципів моралі;
- ❖ розумове – формування наукового світогляду, культури розумової праці, здатності використовувати знання в інших умовах, уміння раціонально організувати режим розумової діяльності; формування понять, поглядів, переконань, почуттів, що визначають ставлення до навколишньої дійсності й до себе особисто;
- ❖ естетичне – формування естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх і творчих здібностей, здатності сприймати красу і створювати прекрасне;
- ❖ соціально-правове – формування культури взаємовідносин у суспільстві, правової культури та свідомості;
- ❖ екологічне – усвідомлення природної феноменальності людини, прищеплення любові до природи, формування навичок і умінь діяльності в природі;
- ❖ фізичне – гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, зміцнення здоров'я й загартування організму.

Ефективна реалізація цих видів виховання дає можливість створити гармонійну, цілісну, всебічно розвинену особистість, розкрити потенційні можливості вихованця.

Виховання – процес впливу вихователя на свідомість, підсвідомість вихованця – відбувається в період становлення розвитку дитини. Виховний вплив мають батьки, вихователі, учителі, шкільний колектив тощо.

Окрім виховання на формування особистості великий вплив має самовиховання – процес удосконалення, саморозвитку згідно з національними, загальнолюдськими, морально-етичними нормами, цінностями, інтересами людини, уміння самотійно й творчо формувати свої якості, розвивати свої здібності.

Самовиховання – свідомо систематична діяльність особистості з метою вдосконалення (вироблення) в собі духовних, інтелектуальних, моральних, естетичних, фізичних та інших позитивних рис і подолання (виправлення) негативних. Самовиховання – це також педагогічний процес, але його специфічна особливість полягає в тому, що людина є і об'єктом, і суб'єктом виховного впливу.

На ефективність процесу самовиховання впливає дотримання принципів самовиховання (єдність виховання й самовиховання, демократичність, активність, позитивне спрямування самовиховання) та наявність внутрішніх передумов (переконання, самокритичність, самосвідомість, потреби, мотиви, мужність, самоповага, навички і вміння самоконтролю, саморегулювання, психологічна готовність до активної, цілеспрямованої й систематичної роботи над собою).

Процес самовиховання має свої методи – сукупність прийомів і способів педагогічного впливу особистості на саму себе з метою формування й розвитку бажаних і необхідних якостей, а саме:

- ✓ самоусвідомлення,
- ✓ самопізнання,
- ✓ самопостереження,
- ✓ самоконтроль і самоаналіз,
- ✓ самоорганізація,
- ✓ самозобов'язання,
- ✓ самопереконання,
- ✓ самонавіювання,
- ✓ аутотренінг,
- ✓ самотренування,
- ✓ самопримус,
- ✓ самостимулювання тощо.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте принципи побудови виховного процесу:
 - а) принцип єдності загальнолюдського й національного;
 - б) принцип опори на традиційні й альтернативні види організації виховного процесу;
 - в) принцип послідовності й доступності змісту, форм організації, методів засвоєння соціального досвіду, морально-етичних норм поведінки;
 - г) принцип систематичності та пластичності методів впливу.
2. Розкрийте суть виховання як процесу впливу на особистість.
3. Розкрийте поняття «закон», «закономірність» та їх значення у становленні процесу виховання.
4. Створіть свою систему виховання, дайте назву. Розкрийте суть, принципи й методи вашої виховної системи.
5. Наведіть приклади позитивного й негативного впливу особистості вихователя та вибраних ним методів і засобів на вихованця.
6. Проведіть анкетування з метою вивчення ефективності самовиховання. За його результатами побудуйте схему власного виховання: мета, цілі, методи, прийоми тощо.

Розділ 3. ДИДАКТИКА

Дидактика – розділ педагогіки, у якому вивчаються зміст, характеристики, особливості процесу навчання (від гр. *didacticos* – повчальний).

Уважається, що термін «дидактика» запропонував німецький педагог В. Ратке. Але засновником дидактики є Я. А. Коменський, який визначив основну форму організації навчального процесу – урок, запропонував урахувати в навчальному процесі територіальні й часові характеристики навчання, індивідуальні й вікові особливості учнів, описав принципи процесу навчання.

Об'єктом дидактики є навчання у всьому його обсязі, а предметом – система відносин процесу навчання.

3.1. Навчальний процес

Навчання – планомірна, організована, двостороння діяльність учнів і вчителя, спрямована на свідоме, міцне, глибоке опанування системи знань, навичок і вмінь.

Навчання – процес, під час якого формується й розвивається особистість учня, його світогляд, засвоюється досвід людства й професійної діяльності (рис. 3.1).

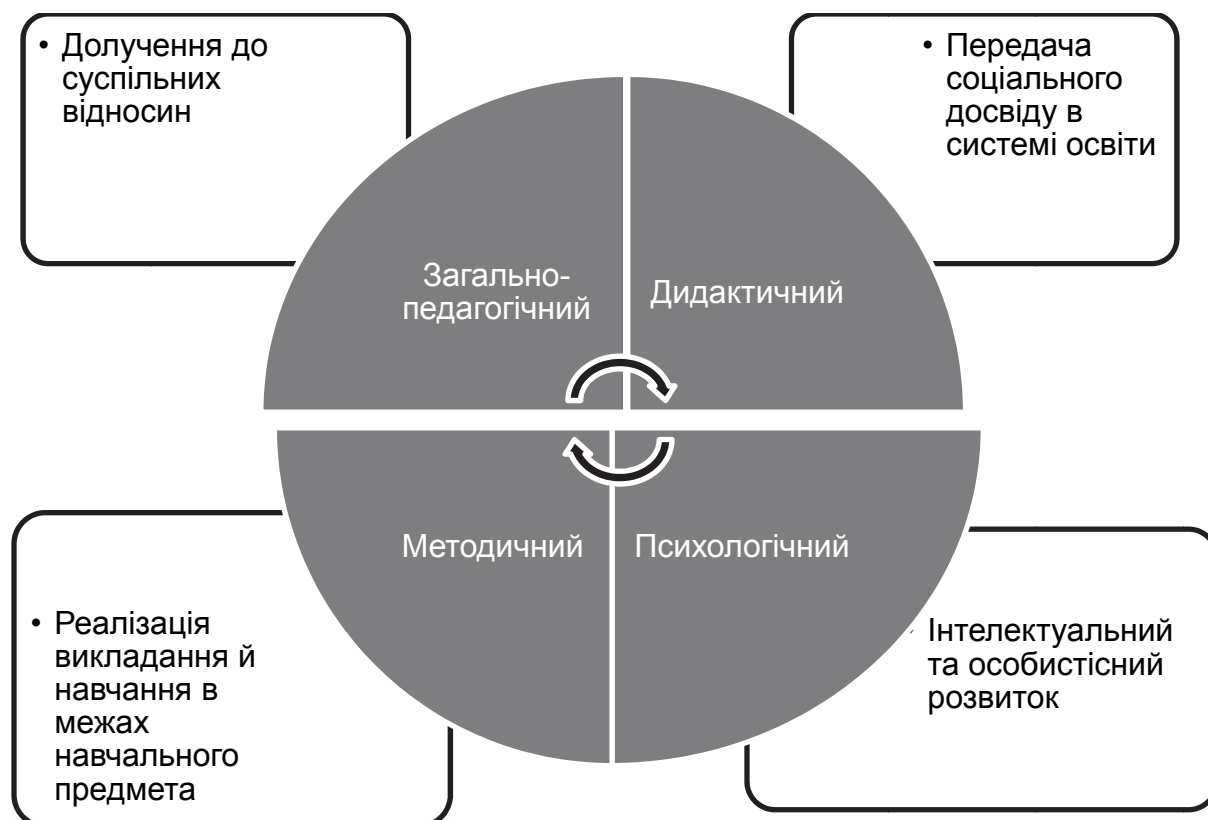

Рис. 3.1. Аспекти поняття «навчання»

Учені визначають такі ознаки навчання: двосторонній характер, спільна діяльність учнів і вчителя, спеціальна планомірна організація й управління, цілісність і єдність, відповідність закономірностям вікового розвитку учнів, управління розвитком і вихованням учнів.

«Процес навчання – специфічна форма пізнання дійсності, оволодіння суспільно-історичним досвідом людства; діяльність учнів і вчителя, спрямована на оволодіння учнями системою знань з основ наук, вмінь і навичок їх практичного застосування, розвиток творчих здібностей.

Навчальний процес – це система організації навчально-виховної діяльності, в основі якої – органічна єдність і взаємозв'язок викладання й учіння, спрямована на досягнення цілей виховання й навчання» [3, с. 276] (рис. 3.2).

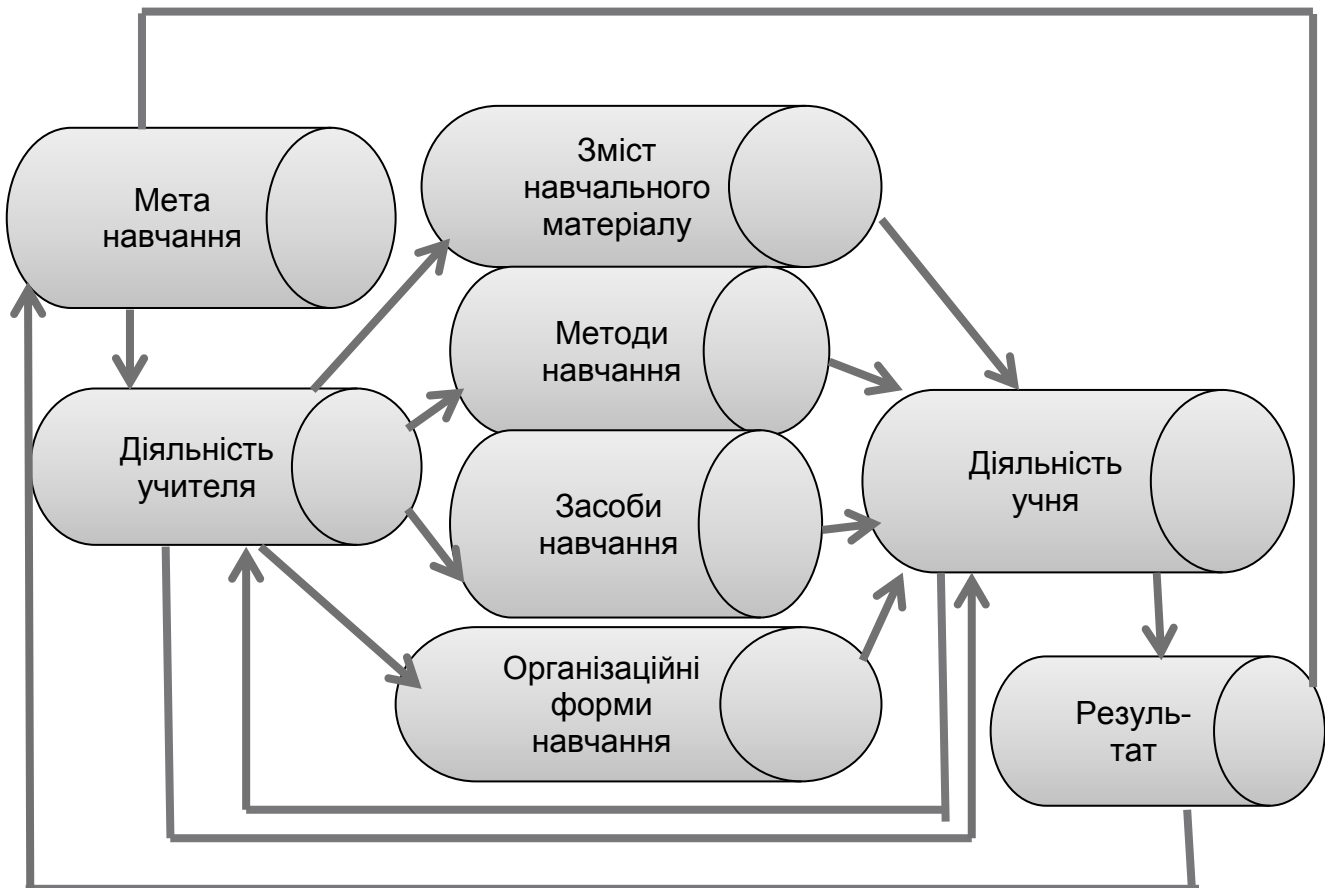

Рис. 3.2. Модель структури навчального процесу

3.2. Принципи, закони, закономірності процесу навчання

Закон – філософська категорія для позначення об'єктивних, істотних, необхідних, повторюваних, загальних, стабільних зв'язків явищ, предметів, процесів дійсності.

Педагогічний закон – це такий компонент логічної структури педагогічної науки, що відображає об'єктивні, внутрішні, істотні й відносно стійкі зв'язки педагогічних явищ [4].

Принципи навчання – це положення, нормативні вимоги до організації й проведення дидактичного процесу у вигляді вказівок, правил і норм, які впливають із закономірностей процесу навчання.

Навчальна діяльність, у процесі якої відбувається оволодіння знаннями, уміннями, навичками й розвивається особистість учня (студента), здійснюється відповідно до певних законів, закономірностей і принципів (рис. 3.3).

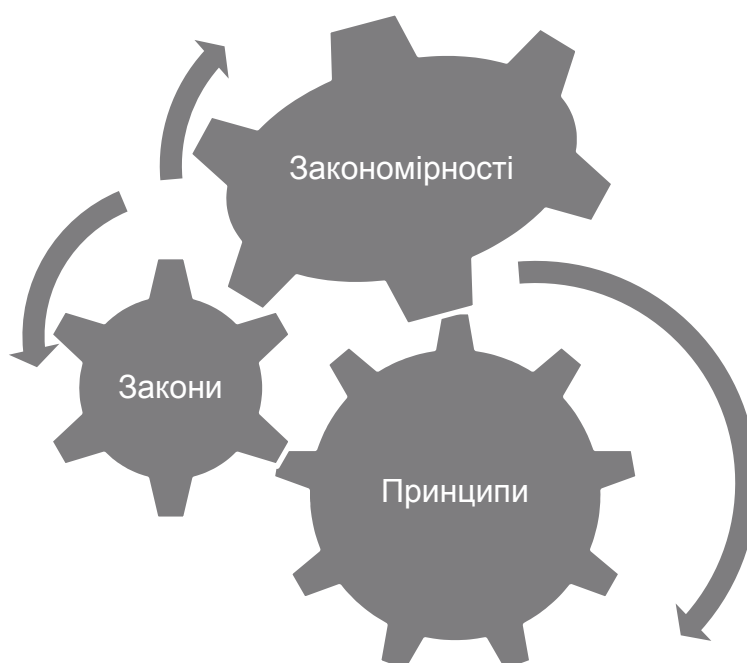

Рис. 3.3. Модель зв'язку основних рушійних сил навчання

Процес навчання – це соціальний процес, який залежить від особливостей розвитку суспільства й вимог, що ставляться до системи освіти, навчання.

У педагогічній літературі описано різноманітні закономірності навчання: спеціальні (конкретні); дидактичні (змістовно-процесуальні); гносеологічні; психологічні; кібернетичні; соціологічні; організаційні; такі, що суттєво впливають на процес навчання (об'єктивні й суб'єктивні) (рис. 3.4), і принципи, що визначають розвиток процесу навчання (рис. 3.5.)

Об'єктивні	Виховний і розвивальний характер навчання
	Зумовленість навчання суспільними потребами
	Залежність ефективності навчального процесу від його умов
	Залежність процесу навчання від вікових і реальних навчальних можливостей учнів
	Цілеспрямована взаємодія вчителя й учня
	Ефективність навчання залежить від активності учнів
Суб'єктивні	Міцне засвоєння навчального матеріалу залежить від систематичного повторення
	Опанування складних видів діяльності залежить від успішного оволодіння простими
	Поняття можуть бути засвоєні, коли є чіткі й зрозумілі зв'язки між ними
	Рівень і якість засвоєння знань за різних умов і при різних здібностях залежить від урахування ступеня їх значущості

Рис. 3.4. Закономірності процесу навчання

Науковість	• Вивчення системи наукових тверджень і використання наукових методів
Систематичність і послідовність	• Системність роботи вчителя й системність у роботі учня
Доступність	• Зміст, форми й методи навчання відповідають віковим особливостям учнів (студентів)
Зв'язок навчання з життям	• Поєднання практики і науки, громадського життя і школи
Свідомість та активність учнів	• Свідомість забезпечується високим рівнем активності
Наочність	• Використання реальних предметів або їх зображення з урахуванням віку учня
Міцність засвоєних знань, умінь і навичок	• Система знань і вмінь повинна оновлюватися, уточнюватися й закріплюватися
Індивідуальний підхід до учнів (студентів)	• Урахування особистісних особливостей учнів
Емоційність	• Позитивний, оптимістичний настрій сприяє активізації пізнавальної діяльності

Рис. 3.5. Принципи процесу навчання та їхні характеристики

3.3. Методи, засоби навчання

Метод навчання – це спосіб спільної діяльності учня й учителя, спрямованої на досягнення освітньої мети; спосіб упорядкованої взаємодії для вирішення проблем освіти, виховання й розвитку.

У педагогічній літературі можна знайти різні види класифікацій методів навчання (табл. 3.1, 3.2).

Таблиця 3.1

Класифікація методів навчання (Ю. К. Бабанський)

Назва методу	Характеристика методу	Види методів	
Методи організації й здійснення навчально-пізнавальної діяльності	За джерелом передачі й сприйняття навчальної інформації	Словесні	Розповідь Бесіда Лекція Дискусія Конференція
		Наочні	Ілюстрація Демонстрація
		Практичні	Лабораторні дослідження Вправи Навчально-виробнича праця
	За логікою передачі й сприйняття навчальної інформації	Індуктивні	
		Дедуктивні	
	За ступенем самостійності мислення учнів	Продуктивні	Проблемні Проблемно-пошукові Евристичні
		Репродуктивні	
	За характером управління навчальною роботою	Робота під керівництвом учителя	
		Самостійна робота учнів	Робота з книгою Письмові завдання Робота в майстернях
	Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності	Стимулювання інтересу до навчання	Пізнавальні ігри
Навчальні дискусії			
Створення ситуації цікавості			
Створення ситуації успіху			
Стимулювання відповідальності й обов'язку		Переконання	
		Ставлення вимог	
		Вправи з виконання вимог	
		Заохочення й осуд	

Назва методу	Характеристика методу	Види методів	
Методи контролю й самоконтролю в навчанні	Методи усного контролю й самоконтролю	Усне опитування	Індивідуальне опитування Фронтальне опитування Програмоване опитування
		Усний самоконтроль	Усні заліки й іспити
	Методи письмового контролю й самоконтролю	Письмове опитування	Індивідуальне опитування Фронтальне опитування Програмоване опитування
		Письмовий самоконтроль	Письмові заліки й іспити
	Методи лабораторно-практичного контролю й самоконтролю	Контрольно-лабораторні роботи	
		Машинний контроль	
		Лабораторно-практичний самоконтроль	

Таблиця 3.2

Класифікація методів навчання за характером діяльності учнів
(І. Я. Лернер, М. М. Скаткін)

Метод навчання	Характеристика методу
Пояснювально-ілюстративний метод	Учні отримують знання на лекції, з допомогою наукової літератури, через екранний посібник. Сприймають та обмірковують факти, оцінки, висновки. Учні (студенти) залишаються в межах репродуктивного мислення
Репродуктивний метод	Застосування вивченого на основі зразка або правила. Діяльність учнів має алгоритмічний характер, виконується за інструкціями, правилами в подібних до зразка ситуаціях
Метод проблемного викладення	Педагог перед викладенням матеріалу ставить проблему, формулює пізнавальне завдання, розкриває систему доказів, порівнює точки зору, підходи, показує спосіб вирішення поставленої проблеми
Частково-пошуковий (евристичний) метод	Організація активного пошуку вирішення поставлених у навчанні (або самостійно сформульованих) пізнавальних завдань під керівництвом педагога або на основі евристичних програм. Процес мислення набуває продуктивного характеру.
Дослідницький метод	Після аналізу матеріалу, постановки проблеми й завдань, короткого усного або письмового інструктажу учні самостійно вивчають літературу, ведуть спостереження й вимірювання, виконують дії пошукового характеру

На вибір методів впливають такі фактори:

- ✓ провідна парадигма системи освіти;
- ✓ загальні й професійні цілі освіти, виховання й розвитку;
- ✓ методологічні положення;
- ✓ особливості, зміст, методи й форми роботи конкретних освітньо-виховних систем;
- ✓ професійні здібності конкретного фахівця;
- ✓ особливості змісту й методики викладення конкретної навчальної дисципліни й вимоги, що визначаються її специфікою;
- ✓ мета, завдання, зміст матеріалу й дидактичний задум конкретного заняття;
- ✓ наявність часу на вивчення конкретної теми, розділу;
- ✓ рівень розумової й фізичної підготовки учнів;
- ✓ рівень оснащеності навчально-матеріальної бази тощо.

Існують традиційні й нетрадиційні, активні й неактивні методи навчання (рис. 3.6, табл. 3.3, 3.4).

НЕІМІТАЦІЙНІ	ІМІТАЦІЙНІ НЕІГРОВІ	ІМІТАЦІЙНІ ІГРОВІ
<ul style="list-style-type: none">• Проблемні лекції• Проблемні семінари• Тематичні дискусії• Мозкова атака• Мастак-технології• Групові консультації• Педагогічні ігрові вправи• Презентації• Олімпіади• Науково-практичні конференції	<ul style="list-style-type: none">• Імітаційні вправи• Групові тренінги• Груповий тренаж (навчальний тренаж, АОС)• Ситуаційні методи (кейс-технології, аналіз конкретних ситуацій)	<ul style="list-style-type: none">• Розігрування ролей• Проектування• Ділові ігри (навчальні, проєктивні, дослідні, організаційно-діяльнісні)

Рис. 3.6. Активні методи навчання

Характеристика неімітаційних активних методів навчання

Метод	Зміст методу
Проблемна лекція	Навчальний матеріал подається у формі навчальної проблеми. Він має логічну форму пізнавальної задачі, що визначає деякі протиріччя в її умовах, і завершується питаннями, які ці протиріччя об'єктивують
Проблемний семінар	Висока активність учасників, спільне обговорення поставлених проблем, вироблення спільних рішень або пошуки нових ідей
Тематична дискусія	Спосіб обговорення спірного питання, проблеми в навчальній групі
Мозкова атака	Метод колективного генерування ідей і конструктивного опрацювання їх для вирішення проблем
МАСТАК-технологія	МАСТАК-метод активного соціального тестування, аналізу й контролю. Розроблення й застосування посібників, розроблених з використанням метода мозкової естафети
Групова консультація	Залучення всього колективу до творчого обговорення поставлених завдань, що формуються учасниками обговорення
Педагогічні ігрові вправи	Різновид розважальних ігор, у яких використовується навчальний матеріал
Презентація	Подання нової або маловідомої інформації з допомогою наочного матеріалу
Олімпіада	Активний метод навчання, коли контролюється й гарантується самостійна підготовка, робота має дослідницький характер
Науково-практична конференція	Форма організації навчальної діяльності, у межах якої дослідники представляють та обговорюють свої роботи

Відповідно до особливостей використання методів навчання вчені виділяють такі методи активізації навчально-пізнавальної діяльності:

- ❖ метод інсценування;
- ❖ ділові ігри;
- ❖ аналіз конкретної ситуації та її різновиди (розв'язання ситуаційних задач – метод аналізу, розбір інцидентів – метод інцидентів, розбір конфліктів – метод конфліктів, метод лабіринту дій, метод послідовних ситуацій);
- ❖ мозкова атака;
- ❖ метод круглого столу;
- ❖ лекційний метод (лекція-бесіда, лекція-аналіз конкретної ситуації, лекція з використанням техніки зворотного зв'язку, лекція-консультація, лекція-прес-конференція, лекція із запланованими помилками);

- ❖ нетрадиційні семінарські (практичні) заняття (семінар-дискусія, семінар-дослідження, семінар-взаємонавчання);
- ❖ інтелектуальна розминка;
- ❖ сократична бесіда тощо.

Таблиця 3.4

Характеристика імітаційних активних методів навчання

ІГРОВІ МЕТОДИ		НЕІГРОВІ МЕТОДИ	
Назва	Зміст	Назва	Зміст
Ділові ігри	Практичне прийняття рішень в умовах, наближених до реальних	Аналіз конкретних ситуацій	Аналіз запропонованої ситуації, яка виникла при конкретному положенні справ під час пошуку практичного рішення
Розігрування ролей	Імітаційний метод навчання, який характеризується наявністю проблеми, розподілом ролей між учасниками. Взаємодія учасників здійснюється шляхом дискусії	Кейс-технології	Розгляд, аналіз, пошук рішень, вироблення експертної оцінки, ґрунтуючись на певних критеріях. Орієнтація на оцінні характеристики
		Імітаційні вправи	Подібні до імітаційних методів; відрізняються тим, що викладач знає правильне або найкраще вирішення проблеми
Ігрове проектування	Наявність проблеми, вирішення якої відбувається шляхом поділу учасників на групи	Індивідуальний тренаж	Проводиться з допомогою спеціально сконструйованих тренажерів і термінальних пристроїв ПК
		Груповий тренінг	Групова форма взаємодії

Вимоги до навчально-виховного процесу, до професійних якостей фахівця, до процесу становлення й розвитку особистості, змінення в навколишньому середовищі, швидкий темп розвитку інформаційних технологій потребують особливих можливостей та ефективності використання методів навчання.

Учені пропонують такі способи вдосконалення методів навчання:

- широке використання колективних форм пізнавальної діяльності (групова робота, рольові ігри тощо);
- відпрацювання вчителем навичок організації управління колективною навчальною діяльністю учнів (студентів);
- використання різних форм та елементів проблемного навчання;
- удосконалення навичок педагогічного спілкування, що мобілізують творче мислення учнів (студентів);

- індивідуалізація навчання в межах групової роботи в шкільній групі й урахування особистісних характеристик під час розроблення індивідуальних завдань і вибору форм спілкування;
 - спрямованість на результативність навчання й рівномірне змінення всіх учнів у процесі пізнання;
 - знання й використання нових наукових даних в області соціальної і педагогічної психології;
 - використання сучасних інформаційних і технічних засобів.
- Окрім методів для більшої ефективності результатів використовуються засоби навчання (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Класифікація засобів навчання

Засоби навчання	
Ідеальні	Матеріальні
На рівні всього процесу навчання	
Система навчання	Кабінети для навчання
Методи навчання	Бібліотеки
Система загальношкільних вимог	Їдальні, буфети
	Медичні кабінети
	Приміщення для адміністрації й педагогів
На рівні предмета	
Система умовних позначок різних дисциплін (нотна грамота, математичний апарат та ін.)	Навчальні посібники, підручники
Навчальні комп'ютерні програми	Дидактичні матеріали
Штучне середовище для накопичення навичок за даним предметом	Методичні розробки (рекомендації) з дисципліни
	Книги-першоджерела
На рівні уроку	
Мовна система знаків, що використовуються в усній і письмовій мові	Окремі тексти з підручників, посібників, книг
Твори мистецтва та інші досягнення культури (живопис, музика, література)	Окремі завдання, вправи, задачі з підручників, задачників, дидактичних матеріалів
Засоби наочності (схеми, рисунки, діаграми, креслення, фото та ін.)	Тестовий матеріал
Організаційно-координаційна діяльність учителя	Засоби наочності (предмети, діючі макети, моделі)
Рівень кваліфікації та внутрішньої культури вчителя	Технічні засоби навчання
Форми організації навчальної діяльності	Лабораторне устаткування

Вибираючи засоби навчання, необхідно враховувати функції засобів навчання (рис. 3.7).

Компенсаторна	<ul style="list-style-type: none">• Полегшує процес навчання, сприяє досягненню мети з найменшими затратами сил, здоров'я й часу учня
Адаптивна	<ul style="list-style-type: none">• Підтримує сприятливі умови проходження процесу навчання, організацію демонстрацій, самостійних робіт; адекватність змісту, поняттям, віковим можливостям учнів
Інформативна	<ul style="list-style-type: none">• Деякі засоби навчання є безпосередніми джерелами знання, інші – сприяють передачі цього знання опосередковано
Інтегративна	<ul style="list-style-type: none">• Об'єкт або явище розглядається і як частина, і як ціле з допомогою комплексного використання засобів навчання, нових інформаційних технологій
Інструментальна	<ul style="list-style-type: none">• Орієнтація на забезпечення окремих видів діяльності й досягнення поставленої методичної мети

Рис. 3.7. Функції засобів навчання

Запитання для самоконтролю

1. Наведіть формулювання дидактичних понять «навчання», «викладання», «учіння». У чому полягає принципова відмінність між науковим та іншими видами пізнання?
2. Що таке дидактика? Визначіть її основні особливості й завдання.
3. Опишіть позитивні й негативні сторони традиційних методів навчання.
4. Що таке принцип навчання? Дайте визначення й опишіть існуючі принципи.
5. Розкрийте ефективність використання активних методів навчання в навчальному процесі.
6. Виберіть із переліченого нижче ознаки поняття «форма навчання»:
 - спосіб досягнення конкретної дидактичної мети;
 - сукупність знань, умінь і навичок;
 - зовнішнє вираження процесу навчання;
 - спосіб контролю навчальної діяльності.

Розділ 4. ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

4.1. Форми контролю й організації навчання

Форма організації навчання визначається як зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя й учня в заздалегідь установленому порядку й режимі.

Форма організації навчання – дидактична категорія, яка визначає зовнішній бік організації навчального процесу, пов'язаний з кількістю учнів, часом, місцем навчання, порядком його здійснення.

Існують *індивідуальні, фронтальні й групові форми* організації навчального процесу (рис. 4.1).

За складом учнів (студентів)

- Тимчасові. Постійні

За місцем роботи

- Шкільні (класи, лабораторії). Позашкільні (дім, робота, екскурсія, похід тощо)

За часом роботи

- Класні. Позакласні (змагання, кружки, факультативи та ін.)

За характером управління вчителем навчальною діяльністю учнів

- Репродуктивні. Проблемно-пошукові. Дослідницькі

За дидактичними цілями

- Практика. Лекція. Семінар

Рис. 4.1. Класифікація форм організації навчання

Історія розвитку форм організації навчального процесу дуже цікава. У первісному суспільстві склалася *індивідуальна* система виховання й навчання. Сьогодні індивідуальна форма виявляється в таких видах, як репетиторство, тьюторство, менторство (у зарубіжних країнах).

Розвиток наукового пізнання й доступність навчання сприяють утворенню індивідуально-групової системи організації навчально-виховного процесу. Однією з таких форм є класно-урочна система, яка визначається як класична традиційна форма організації навчального процесу.

Описано такі форми організації навчально-виховного процесу: белл-ланкастерська система взаємного навчання, батовська (колективна робота), мангеймська (індивідуальна робота з учнями, які мають у цьому потребу), Дальтон-план, бригадно-лабораторна система, проектна система та ін.

Урок – така форма організації навчального процесу, коли педагог у визначений час організовує навчально-виховну й пізнавальну діяльність постійно сформованої групи учнів з допомогою вибраних методів і засобів, необхідних для формування вмінь, знань і навичок.

Структура уроку являє собою сукупність послідовних елементів та етапів (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Структура комбінованого уроку

У дидактиці існує декілька класифікацій уроку. Найбільш вдалою є класифікація, що базується на дидактичній меті. Згідно з цією класифікацією розрізняють такі типи уроку: урок засвоєння нових знань; урок формування вмінь і навичок; урок застосування знань, умінь, навичок; урок узагальнення й систематизації знань; урок перевірки, корекції знань, умінь, навичок; комбінований урок.

Ефективність кожного з типів уроку значною мірою залежить від підготовки до нього вчителя. Така підготовка потребує глибокого продумування всіх структурних елементів:

- формулювання мети й завдань уроку;
- визначення обсягу й змісту навчального матеріалу;

- вибір методів, форм і прийомів навчання;
- наочно-технічне оснащення уроку;
- визначення змісту й методики виконання домашнього завдання;
- складання плану-конспекту уроку;
- перевірка готовності вчителя до уроку;
- перевірка готовності учнів до уроку.

У сучасній педагогічній науці й практиці все частіше звертаються до нетрадиційних форм організації навчального процесу з метою вдосконалення педагогічного процесу та підвищення його ефективності й результативності.

У педагогічній літературі існує поняття «нетрадиційний урок» – урок, у якому традиційні елементи виконуються нетрадиційними способами, структура істотно відрізняється від структури традиційного: урок-аукціон, урок-гра «Чи знаєш ти підручник?», урок-гра «Телеміст», урок-обмін інформацією, урок-огляд знань, урок-диспут.

Окрім уроку – основної форми організації навчального процесу – існують й інші форми (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Форми організації навчального процесу
(застосовуються у вищій школі, але деякі елементи можна
використовувати під час навчання в ЗОШ)

Форма організації навчального процесу	Характеристика
Лекція	Основна форма проведення навчальних занять, призначена для засвоєння теоретичного матеріалу. Календарний і тематичний план лекцій розробляється кафедрою на кожний семестр. Систематичне, послідовне викладення навчального матеріалу, питання, теми, розділу, предмета. Лекції бувають оглядовими, консультативними, тематичними, вступними; може бути лекційний спецкурс
Лабораторні заняття	Форма навчальних занять, коли студент під керівництвом викладача особисто проводить натуральні й імітаційні експерименти або досліди з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень навчальної дисципліни. Застосовуються навчальні прилади, інструменти, матеріали, установки, вимірювальні прилади та ін. Існують фронтальна лабораторна робота й практикум
Практичні заняття	Форма, при якій викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння й навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання сформульованих завдань

Форма організації навчального процесу	Характеристика
Семінарські заняття	Форма, при якій викладач організує дискусію за попередньо визначеними темами, студенти готують тези виступів на основі індивідуально виконаних завдань (рефератів)
Індивідуальні заняття	Індивідуальні завдання з окремих дисциплін (реферати, курсові роботи та ін.), що є формою самостійної роботи студентів
Консультації	Форма, при якій студент отримує відповіді від викладача на конкретні запитання; може бути індивідуальною й груповою
Самостійна робота	Засвоєння навчального матеріалу з конкретної дисципліни може відбуватися у бібліотеці, навчальних кабінетах, лабораторіях, комп'ютерних класах, домашніх умовах тощо. Знання навчального матеріалу, отримані за цією формою, підлягають підсумковому контролю
Активні методи навчання (АМН)	Високий ступінь участі учнів (студентів), активність пізнавальної й творчої діяльності. Інтерактивний характер, тобто постійна взаємодія суб'єктів навчальної діяльності з допомогою прямих і зворотних зв'язків, вільний обмін думками щодо вирішення завдання

Контроль та оцінювання діяльності завжди впливає на її якість та ефективність, на ставлення людини до виконання своїх обов'язків і відповідальність за виконання будь-якої справи.

Така особливість стосується й навчально-виховного процесу. Контроль має бути систематичним, освітнім, діагностичним, виховним, розвитковим, керівним, оцінювальним, всебічним, об'єктивним.

Контроль – планомірне спостереження й фіксація вербальних практичних дій учнів (студентів, вихованців) з метою з'ясування рівня набутих ними знань, умінь, соціального досвіду, опанування програмного матеріалу, оволодіння теоретичними й практичними знаннями, навичками й уміннями, формування певних особистісних і професійних рис [2, с. 405].

Контроль за якістю навчально-виховного процесу повинен відповідати таким принципам:

- індивідуальність перевірки й оцінювання знань, навичок, умінь;
- систематичність і регулярність перевірок та оцінювання навчально-виховних дій;
- різноманітність видів і форм контролю;
- всебічність, тематичність, повнота контролю й оцінювання;
- об'єктивність перевірок та оцінювання;
- єдність вимог до контролю;
- диференційованість контролю.

Зміст контролю визначається навчальними планами, навчальними програмами, інструкціями й порадами. Існує кілька видів контролю (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Форми контролю

4.2. Педагогічні технології

Педагогічна технологія – система сукупностей усіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, спрямованих на досягнення педагогічних цілей, і порядок їх функціонування [5]; обміркована, розпланована в усіх деталях модель педагогічної діяльності, яка охоплює проектування, організацію й проведення навчального процесу з

безпосереднім забезпеченням належних умов для вчителя та учня [6]. Основні якості педагогічних технологій наведено в табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Якість педагогічних технологій

Назва	Характеристика
Концептуальність	Кожна педагогічна технологія повинна базуватися на конкретній науковій концепції й містити філософські, психологічні, дидактичні й соціально-педагогічні обґрунтування освітніх цілей
Системність	Педагогічна технологія повинна мати всі ознаки системи: логіку процесу, взаємозв'язок між її складовими, цілісність
Керованість	Можливість діагностичного цілепокладання, проектування процесу навчання, поетапне діагностування, варіювання засобів і методів з метою корекції результатів навчання
Ефективність	Педагогічні технології існують у конкретних умовах і мають бути ефективними за результатами й оптимальними затратами, має бути гарантія досягнення окремого стандарту навчання
Відтворюваність	Можливість застосування педагогічної технології в інших подібних освітніх навчально-виховних закладах

Педагогічна технологія характеризується дидактичними системами й видами навчання. У літературі існують означення термінів «педагогічна технологія», «види навчання», «дидактична система». Деякі педагоги розрізняють ці поняття, зазначаючи їхні особливості й характеристики.

Вид навчання – узагальнена характеристика навчальних систем, що встановлює особливості педагогічної й пізнавальної діяльності, характер взаємодії вчителя й учня в процесі навчання, функціональні особливості використання методів, прийомів і засобів навчання. Вид навчання визначається особливостями педагогічної технології.

Існують такі види навчання: пояснювально-ілюстративне (традиційне), догматичне, проблемне, розвивальне, евристичне, особистісно-орієнтоване, комп'ютерне, модульне, дистанційне, міжпредметне (рис. 4.4).

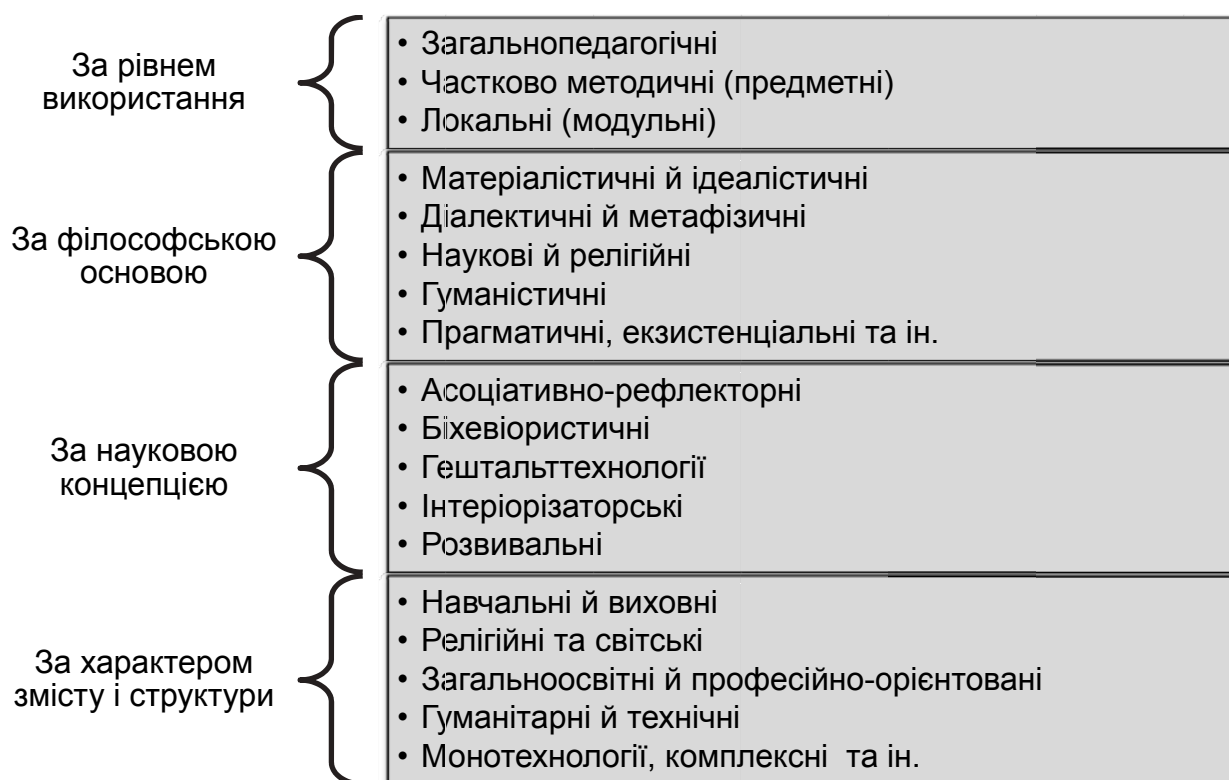

Рис. 4.4. Класифікація педагогічних технологій

Характеристики деяких видів навчання й педагогічних технологій показано на рис. 4.5, 4.6.

Рис. 4.5. Характеристика видів навчання

Традиційна (репродуктивна) технологія навчання

- Передавання знань, умінь, навичок; забезпечується засвоєння змісту навчання, перевірка й оцінювання якості

Технологія розвивального навчання

- Базується на положенні про "зону найближчого розвитку" Л. С. Виготського

Технологія поетапного розвитку розумових дій

- Ґрунтується на основі теорії психологів П. Я. Гальперіна, Д. Б. Ельконіна

Технологія колективної взаємодії

- Індивідуальний темп пізнавальної діяльності, висока відповідальність за свої досягнення й досягнення інших

Технологія повного засвоєння

- Досягнення певних результатів усіма учнями

Технологія різнорівневого навчання

- Створення педагогічних умов для залучення кожного учня до пізнавальної діяльності відповідно до зони найближчого розвитку

Технологія адаптивного навчання

- Гнучка система організації навчальних занять з урахуванням індивідуальних особливостей учнів

Технологія програмованого навчання

- Самостійне індивідуальне навчання з допомогою раніше розробленої навчальної програми

Технологія комп'ютерного навчання

- Використання комп'ютера як засобу навчання

Технологія проблемного навчання

- Організація під керівництвом учителя самостійної пошукової діяльності учнів для вирішення навчальних проблем

Рис. 4.6. Характеристика педагогічних технологій

Рис. 4.6. Закінчення

Для педагогічної технології характерним є таке: чітке, послідовне педагогічне розроблення цілей навчання й виховання; надання учням структурованої пізнавальної інформації; комплексне використання дидактичних, технічних засобів навчання; достатньо високий рівень якості навчання.

4.3. Управління педагогічним процесом

Система освіти в Україні, як будь-яка організація, має свою управлінську систему. Управління в межах системи освіти – це діяльність, спрямована на розроблення рішень, організацію контролю з метою аналізу отриманих результатів відповідно до цих рішень.

Органи управління освітою:

- Міністерство освіти і науки України;
- інші центральні органи виконавчої влади України, яким підпорядковано навчальні заклади;
- Вища атестаційна комісія України;
- Державна акредитаційна комісія;
- органи громадського самоврядування (загальні збори колективів навчальних закладів, різні види конференцій педагогічних

працівників, рада керівників навчальних закладів різних рівнів акредитації).

Управління закладами освіти може бути ефективним за умов дотримання основних принципів управління:

- ❖ принцип державотворення – діяльність усіх ланок освіти спрямована на розвиток державності України;
- ❖ принцип науковості – урахування під час організації навчально-виховного процесу досягнень педагогіки й психології, знання методики викладання навчальних предметів;
- ❖ принцип демократизації – при вирішенні проблем керівник зважає на думку громадськості, членів педагогічного й учнівського колективів, батьків;
- ❖ принцип гуманізації – формування гуманної особистості гуманними засобами;
- ❖ принцип цілеспрямованості – чітке й щоденне планування всіх напрямів діяльності закладу освіти з урахуванням його можливостей;
- ❖ принцип компетентності – працівники закладу освіти повинні мати високий рівень професійної підготовки;
- ❖ принцип оптимізації – створення належних умов для забезпечення можливостей ефективної діяльності;
- ❖ принцип ініціативи й активності – формування й розвиток творчих пошуків усіма педагогами;
- ❖ принцип об'єктивності в оцінюванні виконання працівниками закладу освіти своїх обов'язків – контроль за діяльністю, аналіз та оцінювання її результатів;
- ❖ принцип поєднання колегіальності з персональною відповідальністю – керівник закладу несе повну відповідальність за навчально-виховну роботу навчального закладу і також повинен ураховувати думку працівників закладу освіти при вирішенні виробничих питань.

На основі типового статуту в кожній школі з урахуванням соціальних, економічних, національних і регіональних особливостей розробляється свій статут, у якому зазначаються мета діяльності школи, норми й правила життя закладу, його особливості й перспективи розвитку, права й обов'язки членів шкільного колективу.

Існують два види управління навчальними закладами: зовнішнє (різні структури поза територією навчального закладу – Міністерство освіти, районні, обласні відділи освіти та ін.); внутрішнє (адміністрація школи, рада, опікунська рада, педагогічний колектив тощо).

Функції управління школою виконують директор і його заступники з різних напрямів роботи (виховної, навчальної, господарської) навчального закладу.

Директор школи керує роботою своїх заступників, помічника з адміністративно-господарської роботи, узгоджує спільну діяльність

адміністрації школи й громадських організацій, відповідає за комплектування класів і за працевлаштування випускників, забезпечує добір і розстановку педагогічних кадрів, розподіл фондів школи, керує фінансовою діяльністю, повністю організовує роботу рад школи, педагогічної ради, батьківського комітету, здійснює загальне управління методичною роботою в школі.

Заступники директора з виховної і навчальної роботи складають і контролюють план роботи школи на навчальний рік, семестр чи чверть, розклад уроків, керують роботою ввірених їм підрозділів (методичних об'єднань вчителів, класних керівників), складають графіки контрольних робіт, факультативних занять, відповідають за звітність із питань навчально-виховної роботи школи, контролюють роботу всіх підрозділів школи, відповідають за навчально-методичне забезпечення навчального процесу, за виховну роботу не тільки на території навчального закладу, але й поза його межами, керують різними заходами спортивного, святкового, художнього, профілактичного й виховного характеру, контролюють підготовку й проведення традиційних свят.

На педагогічній раді школи обговорюються й вирішуються складні питання розвитку школи, навчально-виховного процесу, роботи з «важкими» дітьми, проведення різних заходів навчально-виховного характеру внутрішньошкільного й позашкільного характеру.

Опікунська рада навчального закладу може складатися з представників адміністрації, батьків та інших осіб, зацікавлених у розвитку навчального закладу. Вирішує питання, пов'язані із забезпеченням закладу технічними й навчально-методичними засобами, шкільним приладдям, підручниками, а також з ремонтом шкільних приміщень тощо. Опікунська рада має право контролювати фінансові питання в межах статуту навчального закладу.

Особливості навчально-виховного процесу, взаємодію вчителів та учнів, виконання принципів навчання й виховання може контролювати й учнівське самоуправління (якщо установа налічує велику кількість учнів). Учнівське самоуправління бере участь у педагогічних радах школи, у вирішенні питань організації навчально-виховного процесу й дозвілля школярів.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть та охарактеризуйте методи контролю й самоконтролю учнів у процесі навчання.
2. Сформулюйте поняття «форми організації навчання». Проаналізуйте історичний розвиток організаційних форм.
3. Розкрийте типологію і структуру уроку. Які вимоги ставляться до структури уроку?
4. Що таке педагогічна технологія? Розкрийте особливості існуючих педагогічних технологій. Опишіть позитивні й негативні сторони педагогічних технологій.
5. Дайте характеристику зовнішній і внутрішній управлінській діяльності школою.
6. Охарактеризуйте шкільну документацію (положення про навчальний заклад, план роботи школи, навчальний план, навчальні програми, журнал класу, книга наказів, особові справи учнів і вчителів тощо).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Педагогика / под ред. Ю. К. Бабанского. – М. : Просвещение, 1983. – 306 с.
2. Ягупов, В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.
3. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
4. Малафіїк, І. В. Дидактика : навч. посіб. / І. В. Малафіїк. – Рівне : РДГУ, 2004. – 470 с.
5. Кларин, М. В. Педагогическая технология в учебном процессе / М. В. Кларин. – М. : Знание, 1989. – 80 с.
6. Монахов, В. М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса : монография / В. М. Монахов. – Волгоград : Перемена, 1995. – 288 с.
7. Сасіна, Л. О. Основи психології та педагогіки : навч. посіб. / Л. О. Сасіна, Н. А. Мажник. – Х. : ХДЕУ, 2001. – 64 с.
8. Агафонова, А. С. Практикум по общей педагогике : учеб. пособие / А. С. Агафонова. – СПб. : Питер, 2003. – 416 с.
9. Вітенко, І. С. Основи психології. Основи педагогіки : навч.-метод. посіб. / І. С. Вітенко, А. С. Борисюк, Т. І. Вітенко. – Чернівці : Книги–21, 2009. – 200 с.
10. Головатий, М. Ф. Навчи себе сам / М. Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2002. – 120 с.
11. Научитель, Е. Д. Основы психологии и педагогики : учеб. пособие / Е. Д. Научитель, В. А. Тюрина. – Х. : ХИУ, 2001. – 228 с.
12. Подласый, И. П. Педагогика. Новый курс : в 2 кн. / И. П. Подласый. – М. : ГИЦ «Владос», 2002. – Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
13. Подласый, И. П. Педагогика. Новый курс : в 2 кн. / И. П. Подласый. – М. : ГИЦ «Владос», 2002. – Кн. 2 : Процесс воспитания. – 256 с.
14. Педагогічна антропологія і вища школа : навч. посіб. / В. В. Приходько, В. Й. Бочелюк, О. В. Шевяков, В. В. Малий. – Дп. : Пороги, 2008. – 350 с.
15. Степанов, О. М. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. / О. М. Степанов, М. Л. Фіцула. – К. : Академвидав, 2003. – 504 с.
16. Макаренко, А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 3 : Педагогическая поэма. – 1043 с.

ЗМІСТ

Розділ 1.	ІСТОРИЯ РОЗВИТКУ НАУКИ. МЕТОДОЛОГІЧНІ Й ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ	3
1.1.	Історія розвитку педагогіки як науки.....	3
1.2.	Предмет, функції педагогіки.....	7
1.3.	Педагогічний процес як основна категорія педагогіки ...	11
1.4.	Методологія педагогічних досліджень.....	14
1.5.	Особистість як предмет дослідження педагогічної науки.....	18
Розділ 2.	ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ.....	23
2.1.	Особливості, принципи процесу виховання.....	23
2.2.	Методи, форми, прийоми виховання.....	26
Розділ 3.	ДИДАКТИКА.....	32
3.1.	Навчальний процес	32
3.2.	Принципи, закони, закономірності процесу навчання. ...	34
3.3.	Методи, засоби навчання.....	36
Розділ 4.	ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ.....	43
4.1.	Форми контролю й організації навчання.....	43
4.2.	Педагогічні технології.....	47
4.3.	Управління педагогічним процесом.....	51
	БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	55

Навчальне видання

Бідюк Інна Аркадіївна
Научитель Олена Давидівна

ПЕДАГОГІКА

Редактор Т. О. Іващенко

Зв. план, 2016

Підписано до друку 02.03.2016

Формат 60×84 1/16. Папір офс. № 2. Офс. друк

Ум. друк. арк. 3. Обл.-вид. арк. 3,50. Наклад 100 пр.

Замовлення 67. Ціна вільна

Видавець і виготовлювач

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17

<http://www.khai.edu>

Видавничий центр «ХАІ»

61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17

izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції сер. ДК № 391 від 30.03.2001